

INFORMACIJA
O UČEŠĆU PREDsjedNIKA ODBORA ZA LJUDSKA PRAVA I SLOBODE
DR HALILA DUKOVIĆA NA KONFERENCIJI
„ZAKON, POLITIKA, DRUŠTVO I DISKRIMINACIJA“
održanoj 19. i 20. aprila 2016. godine u Podgorici,
u organizaciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore,
uz podršku Fondacije Konrad Adenauer, OEBS-a i Savjeta Evrope

Predsjednik Odbora za ljudska prava i slobode dr Halil Duković učestvovao je na Konferenciji „Zakon, politika, društvo i diskriminacija”, održanoj 19. i 20. aprila 2016. godine u Podgorici.

Konferenciju je organizovala institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, uz podršku Fondacije Konrad Adenauer, OEBS-a i Savjeta Evrope.

Cilj dvodnevne Konferencije na kojoj su učestvovali predstavnici izvršne, zakonodavne i sudske vlasti, predstavnici međunarodnih organizacija, civilnog sektora i eksperti bio je otvaranje široke društvene kampanje u borbi protiv svih oblika diskriminacije.

Na otvaranju Konferencije učesnicima su se obratili: dr Halil Duković, predsjednik Odbora za ljudska prava i slobode, Sonja Tomović-Šundić, savjetnica Predsjednika Crne Gore za oblast ljudskih prava i prava manjina, Snežana Radović, koordinatorka radnih grupa za poglavlja 23 i 24 u pregovorima Crne Gore sa Evropskom unijom, Norbert Beckmann-Dierkes, direktor Kancelarije Fondacije Konrad Adenauer za Srbiju i Crnu Goru i Šučko Baković, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore.

Predsjednik Odbora za ljudska prava i slobode dr Halil Duković, izražavajući zadovoljstvo što prisustvuje Konferenciji na kojoj se razgovara o veoma važnoj temi u oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda iznio je očekivanje da će ovaj skup omogućiti kvalitetnu razmjenu mišljenja i iskustava u ovoj kompleksnoj oblasti, doprinijeti boljem sagledavanju problema sa kojima se svakodnevno suočavamo i utvrđivanju smjernica za dalje poboljšanje stanja u ovoj oblasti. Naglasio je da Odbor za ljudska prava i slobode, u skladu sa svojom Poslovnikom Skupštine utvrđenom nadležnošću, ima važnu ulogu u oblasti ostvarivanja, zaštite i unapređivanja ljudskih prava i sloboda, a time i u zaštiti od diskriminacije i da preduzima brojne aktivnosti u ovoj oblasti. Posebno je istakao multisektorski pristup, kao osnovni metodološki princip rada Odbora za ljudska prava i slobode koji kroz saradnju sa Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore, nadležnim državnim organima, međunarodnim organizacijama sa sjedištem u Crnoj Gori i nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava i njihovo učešće na sjednicama Odbora, realizuje brojne aktivnosti u cilju postizanja većeg stepena poštovanja i zaštite ljudskih prava i sloboda.

Predsjednik Odbora je podsjetio da je Planom aktivnosti Odbora za 2016. godinu, usvojenim na 63. sjednici, održanoj 13. aprila 2016. godine, akcenat usmjeren na aktivnosti koje se odnose na: implementaciju donešenih zakona, jačanjem kontrolne uloge Skupštine, zaštitu od diskriminacije, prevenciju torture i drugih oblika nečovječnog, surovog ili ponižavajućeg postupanja, u skladu sa preporukama Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), zaštitu prava lica lišenih slobode, zaštitu ličnih podataka, zaštitu prava lica sa invaliditetom, sa posebnim akcentom na djecu sa teškoćama u razvoju i intenziviranje međunarodne saradnje sa subjektima koji se bave pitanjima zaštite ljudskih prava i sloboda, savjetodavnim tijelima Savjeta Evrope i Evropske unije, daljim jačanjem konstruktivne uloge koju Crna Gora ima u regionalnoj saradnji i nastavkom saradnje koju Odbor ima sa odgovarajućim radnim tijelima drugih parlamenata, kao i učešćem članova Odbora na seminarima, konferencijama i drugim međunarodnim aktivnostima, na poziv međunarodnih organizacija, u skladu sa čl. 208, 209 i 210 Poslovnika Skupštine Crne Gore.

Predsjednik Duković je naglasio da je i pored velikih napora koje je Odbor za ljudska prava i slobode uložio realizacijom brojnih aktivnosti na temu antidiskriminacije, u ovoj oblasti ostalo još posla da bi došli do željenih rezultata, naglašavajući da na to ukazuju i predstavnici međunarodne zajednice. Zaključio je da je neophodno dalje sinhronizovano djelovanje svih nadležnih subjekata radi poboljšanja stanja u ovoj oblasti.

Takođe, upoznao je učesnike Konferencije da je Odbor, prepoznajući obavezu daljeg preduzimanja aktivnosti na poboljšanju stanja u ovoj oblasti, a polazeći od nalaza iz Izvještaja Evropske komisije o Crnoj Gori za 2015. godinu, objavljenog u novembru 2015. godine i činjenice da je Vlada Crne Gore za IV kvartal planirala Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Odbor svojim Planom aktivnosti utvrdio razmatranje ovog Predloga zakona. Takođe, Odbor je Planom aktivnosti za 2016. godinuza III kvartal utvrdio održavanje Konsultativnog saslušanja na temu: „Analiza primjene antidiskriminatornog zakonodavstva- problemi u praksi, u susret izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, utvrđenim za IV kvartal 2016. godine”. Uz navedeno, Predsjednik Odbora je saopštio da je za IV kvartal 2016. godine Planom aktivnosti Odbor utvrdio razmatranje Posebnog izvještaja Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore o zaštiti od diskriminacije, shodno Zaključku Skupštine Crne Gore (tačka 12) koji je Skupština donijela na predlog Odbora povodom razmatranja Izvještaja o radu Zaštitnika za 2014. godinu, 28. decembra 2015. godine, a koji je objavljen u „Službenom listu Crne Gore“, broj 3/16 i čije je sprovođenje obavezujuće za nadležne institucije.

Predsjednik Odbora vjeruje da će se na bazi činjenica koje svi akteri budu zajedno utvrdili doprinijeti da i Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije bude još jedan korak ka dostizanju onog standarda kojem svi težimo i na kome svi radimo. Takođe, vjeruje da samo svi zajedno- politički subjekti, Vlada, civilni sektor, a posebno institucija Zaštitnika, uz podršku međunarodnih institucija mogu pomoći da taj cilj bude postignut. Smatra da se samo zajedničkim djelovanjem može doprinijeti i boljoj implementaciji Zakona.

Sonja Tomović Šundić, savjetnica Predsjednika Crne Gore za oblast ljudskih prava i prava manjina je ocijenila da je ovo jedna od najvažnijih tema modernog političkog mišljenja, modernih političkih zajednica i demokratije uopšte. Ističući da su ljudska prava pokazatelj demokratije jednog društva, saopštila je da su ona u normativnom smislu etički i politički okvir modernih političkih zajednica u kojima se konstituiše demokratska politička kultura. Na temeljima ljudskih prava konstituiše se politička kultura kao univerzalna sinteza vrijednosti koje su opšteprihvatljive za sve civilizovane evropske narode i države. Tema je važna, jer se povezuju politika, društvo i antidiskriminacija i na pravnim standardima, u saradnji državnih institucija i civilnog sektora, pokušava se riješiti jedno od najsloženijih demokratskih i političkih pitanja, a to je poštovanje i zaštita ljudskih prava i problem antidiskriminacije. Istakla je da je riječ o najvažnijem, univerzalnom vrijednosnom okviru koji predstavlja ne samo pravno, već i duboko moralno i antropološko pitanje. Zaključila je da je ovo najvažnija tema moderne političke evropske istorije o ljudskim pravima u kojoj je skoncentrisana sva humanistička misao od antičke Grčke do savremene civilizacije, a u kojoj su sintetisani teorija i praksa. Smatra važnim da se istaknu pravni aspekti ove teme i mogućnosti prevencije, kao i implementacije legislative koja reguliše pitanje zabrane diskriminacije u Crnoj Gori.

Snežana Radović, koordinatorica radnih grupa za poglavlja 23 i 24 u pregovorima Crne Gore sa Evropskom unijom je istakla da je Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija jedan od važnih aktera u borbi protiv diskriminacije i važan partner u koordinaciji poglavlja 23 i 24 koja su srž novog pristupa u pregovaračkom procesu EU i Crne Gore. Ocijenila je da je 2015. godina bila izuzetno dimamična u pregovaračkom procesu Crne Gore sa Evropskom unijom. Trenutno je više od dvije trećine poglavlja otvoreno, dva su zatvorena, a u toku su pripreme za otvaranje nekoliko novih. Sada polako do izražaja dolazi tihi rad kojim dolazimo da faze zatvaranja nekih pregovaračkih poglavlja, a sve to je važno za cijelo crnogorsko društvo. Veoma je bitno informisati građane o svemu što se radi u ovom procesu, pa su događaji ovog tipa bitni kako bi se na njima prenijele i poruke iz Evropske komisije, kao partnera u cijelom ovom procesu.

Radović je naglasila da je svima jasno da je ovo pravi trenutak da krenemo u suštinsku reformu kako bi ispunili sve planirano. Donešen je Program pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji koji tretira sva poglavlja pregovora, kao i tabelarni prikaz o tome na koji način ćemo preuzeti pravnu tekovinu EU do kraja 2018. Ocijenila je da uspješnost realizacije tog dokumenta pokazuje da li ćemo biti spremni da pravnu tekovinu preuzmemo do kraja 2018. godine, ali ukazuje i na kojim poljima bi

trebalo više i jače da radimo. Poglavlja 23 i 24 su ključna poglavlja u ovom procesu, a to se vidi i u primjerima zemalja koje nakon nas počinju pregovore. Istakla je da je i Crnoj Gori trebalo vremena da postavi akcione planove za ova dva poglavlja, nakon čega smo dobili 83 privremena mjerila koja ispunjavamo u cilju dobijanja završnih mjerila. Istakla je da je Pododbor za pravdu, slobodu i bezbjednost, kao jedno od tijela koje radi pod okriljem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju veoma važan za Crnu Goru, a u martu 2016. godine u Podgorici na sastanku Pododbora oblast ljudskih prava je bila jedna od tema koje su isplivale na površinu, kao teme o kojima bi trebalo još više razgovarati i gdje treba djelovati dalje radi postizanja napretka, jer u principu sve drugo što radimo može da se vidi ili ne vidi, ali antidiskriminacija i temeljna prava su oblast gdje se svaki napor vrlo jasno uoči, a i svaki propust je evidentan odmah. Cilj je da se u ovoj oblasti nastavi djelovati kao do sada ili još jače, u tijesnoj saradnji državnih institucija sa civilnim sektorom kako bi u krajnjem dostigli zaokruživanje 83 privremena mjerila. Istakla je da smo svi svjesni velikog puta koji je pred nama i nada se da će biti sve više ovakvih događaja. Kako dublje ulazimo u proces evropske integracije, lakše ćemo spoznati prepreke i raditi na njihovom rješavanju, a znanje u ovoj i svim drugim oblastima je nemjerljivo veće i iako su pred nama teži izazovi, lakše se boriti sa njima, jer više znamo, saradujemo i otvoreniji smo u djelovanju. Zaključila je da koliko je Crnoj Gori stalo da ispuni sve uslove i uđe u EU, toliko je i Evropskoj komisiji.

Norbert Beckmann-Dierkes, direktor Kancelarije Fondacije Konrad Adenauer za Srbiju i Crnu Goru je saopštio da Fondacija ima Kancelariju u Podgorici, što govori o njihovom odnosu prema našoj zemlji. Uz ocjenu da je održavanje Konferencije na kojoj učestvuju predstavnici različitih institucija veoma važno, pozvao je učesnike da otvoreno razgovaraju, jer će to doprinijeti zaštiti ljudskih prava. Upoznao je učesnike sa načinom na koji funkcioniše Fondacija Konrad Adenauer navodeći da je to politička organizacija povezana sa Hrišćanskim demokratskim pokretom u Njemačkoj. Zalažu se uspostavljanje i jačanje demokratije u više od 100 država, a realizuju oko 200 projekata. Istakao je da projekat Vladavina prava potiče iz 1990-ih kada su uspostavili prvi transnacionalni sektorski program za promociju vladavine prava koji se sastoji od pet regionalnih programa: za Latinsku Ameriku, Istočnu i Jugoistočnu Aziju, Subsaharsku Afriku, Jugoistočnu Evropu i Srednji Istok. Saopštio je da imaju Kancelariju u Bukureštu odakle koordiniraju radom šest kancelarija u Jugoistočnoj Evropi. 2005. su osnovali program vladavine prava za Jugoistočnu Evropu koji promovise dijalog o pitanjima vladavine prava unutar i među sledećim zemljama Jugoistočne Evrope: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Kosovo, Makedonija, Crna Gora, Moldavija, Rumunija i Srbija. Realizovali su brojne projekte koji se odnose na podršku demokratskim institucijama, nezavisnost i integritet pravosuđa, ustavno pravo i Ustavni sud, materijalno i procesno pravo, zaštitu ljudskih prava i prava manjina i borbu protiv korupcije. Podržavaju evropsku integraciju Crne Gore i srećni su što mogu da prate taj proces. Ukazao je na važnost vladavine prava, dostizanja standarda u toj oblasti, ali i vođenja diskusije o ljudskim pravima i vladavini prava.

Šučko Baković, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore je zahvalio Fondaciji Konrad Adenauer koja je finansijski podržala Konferenciju, OEBS-u koji je imao važnu ulogu u pripremi, finansiranju i organizaciji, kao i Savjetu Evrope koji je kroz projekat PREDIM pružio ekspertsku podršku. Ocijenio je da je Konferencija značajna za instituciju Zaštitnika, ali i druge organe i institucije. Zaštitnik je saopštio da su već duže vrijeme ukazivali na određene segmente društva i ranjive grupe koje su posebno izložene nejednakom postupanju i u tom smislu, koristili veoma različite indikatore, kako one koji su kreirani unutar državnih organa, tako i one koji dolaze iz inicijativa civilnog sektora. Ne krije činjenicu da su i jedni i drugi korišteni kao inputi u izradi godišnjeg izvještaja Institucije. Kada se to ima u vidu, Zaštitnik je saopštio da bi se Konferencija mogla nazvati konvencijom, jer je skup zajedništva svih aktera društva u pokušaju da se definišu pojavni oblici diskriminacije, odrede pravci djelovanja na zaštiti i spriječe njeni efekti u društvu.

Zaštitnik je naglasio da nema sumnje da diskriminacija kao pojava postoji i da je ponekad duboko ukorijenjena u postojeće društvene odnose, predrasude i stigme koje povremeno nadvladavaju društvenu stvarnost i potrebu očuvanja jednakosti, kao načela vladavine prava i temeljne civilizacijske vrijednosti. Iako crnogorsko društvo slovi za humano i solidarno u odnosu na slabije članove društvene zajednice, taj oreol se mora dokazivati u uslovima stalnih društvenih promjena, tekućih i okončanih konflikata u okruženju, ekonomskih kriza i stalnog napretka u približavanju evropskim integracijama. Ovaj proces nije samo pitanje morala, odnosno etike i politike. U ovom vremenu

diskriminacija je i pravni pojam, pravni fenomen koji je potrebno dokazivati na bazi prihvaćenih standarda.

Zaključio je da diskriminacija kao percepcija jeste važna u smislu orijentacije, ali kada su u pitanju stvarni efekti borbe za jednakost, oni se moraju zasnivati na rezultatima procedura u kojima se diskriminacija dokazuje. Put je značajno olakšan činjenicom da se dokazni postupak sprovodi primjenom pravila o prerasporedu tereta dokazivanja, odnosno obrnutog tereta dokazivanja koji treba ne samo da ohrabri žrtve, već da im da neophodnu početnu energiju za ulazak u prostor dokazivanja koji i dalje nije nimalo lak. To se osjeća u svakodnevnom radu unutar procedura i djelovanju izvan Institucije. Zaštitnik je saopštio da se time posao ne minimizira, niti prestaje rad na borbi protiv diskriminacije. Upravo u tom dijelu je skriven ogroman dio posla Institucije i njenih službenika kojina zahtjev stranke dosta vremena i energije troše u pokušaju pronalaženja minimuma činjenica i pravnog osnova za postupanje, odnosno otkrivanje diskriminacije. Ovaj vid pravne pomoći često je nevidljiv, ali i ključan u postupanju Institucije. U protivnom, samo na bazi čisto formalne procedure veliki broj obraćanja bi bio odbačen, a diskriminacija, ukoliko postoji, ostala nesankcionisana u svakom smislu te riječi.

Zaštitnik je saopštio da im je želja da objedine različite kapacitete u očuvanju jednakosti, približe mehanizme i standarde zaštite, ukažu na ključna područja i oblike diskriminacije, pojasne njenu materijalno-pravnu i procesno-pravnu dimenziju i da javnosti daju priliku da se suoči sa širinom i dubinom problema. U isto vrijeme žele demistifikovati sam pojam diskriminacije koji se često koristi i van njenih granica u pokušaju da se njime argumentuje svaki drugi nedostatak u funkcionisanju sistema vladavine prava i poštovanja ljudskih prava i sloboda. Ocijenio je da Institucija u ovom dijelu ima vrlo složenu ulogu- ne samo da prepozna i utvrdi diskriminaciju, već da stvori činjeničnu i pravnu podlogu slučaja u kojem će diskriminacija dobiti svoj materijalni oblik. Bez toga diskriminacija ostaje sociološki, a ne pravno utemeljen institut.

Institucija posebno naglašava prilično visok stepen razlikovanja između percepcije i dokazane diskriminacije. Dok se percepcija temelji na iskustvu, dokazana diskriminacija svoje uporište mora naći i u pravnom okviru koji je čini podobnom za odlučivanje. Standardi koji se tom prilikom koriste nijesu plod samo domaćeg iskustva, s obzirom da je diskriminacija u čitavoj svojoj dimenziji relativno nov pojam u našem društvu bez obzira na činjenicu što se jednakost odavno poimala kao vrhovni princip ranijeg društvenog uređenja. Ključna pretpostavka novog pristupa je individualni tretman žrtava, odnosno preciziranje ličnog svojstva bez kojeg nema diskriminacije.

Zaštitnik je naveo da se ne može reći da su prethodna iskustva bila u toj mjeri prilagođena svim promjenama koje se dešavaju na nivou izgradnje standarda, ali da se danas korača jednim prilično dobro utabanim putem koji se lako nazire kroz smjernice za postupanje i praksu međunarodnih sudova i drugih nadzornih tijela. U tom smislu je jako značajno njihovo uključivanje u mreže tijela za jednakost odakle crpe nova iskustva i nove standarde zaštite od diskriminacije. Naglasio je da se moraju pohvaliti činjenicom da su zahvaljujući unutrašnjim organizacionim promjenama dosegli odgovarajući nivo učešća u međunarodnim inicijativama putem kojih uz minimalne troškove unapređuju rad, smatrajući važnim da i u budućim aktivnostima posebnu pažnju posvete ovakvim skupovima, gdje će uz podršku renomiranih partnera jačati kadrovsku osnovu, ali i operativnu funkciju rada.

Na samom kraju Zaštitnik je izrazio zadovoljstvo postignutim u radu tokom 2015. godine, uz napomenu da i početak ove godine karakteriše očigledno povećanje povjerenja u rad Institucije, bar kada je u pitanju povećanje broja predmeta u radu (46% je uvećanje broja predmeta na nivou Institucije u odnosu na isti period prošle godine, a u oblasti antidiskriminacije gotovo je dostignut priliv registrovan u prošloj godini-80%). Međutim, to i obavezuje u svakom pogledu, a naročito u pogledu očekivanja građana koji im se obraćaju, zaključio je Zaštitnik Šučko Baković.

Svim učesnicima Konferencije poželio je da kroz otvorenu diskusiju daju doprinos jačanju sistema antidiskriminacije.

Nakon pozdravnih govora, prvog dana Konferencije održane su tri panel diskusije.

Moderatori **prvog panela na temu „Pravni okvir antidiskriminacije – slučaj Crne Gore”** bili su Siniša Bjeković, zamjenik Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Dušan Ignjatović, ekspert Savjeta Evrope. U okviru panela bilo je riječi o pravnim standardima, institucionalnom okviru

i instrumentima zaštite žrtava, međunarodnom i nacionalnom pravu i mogućem uticaju uporednog prava i prakse.

Zamjenik Zaštitnika Siniša Bjeković je saopštio da su standardi po pitanju diskriminacije vrlo široki, a u instituciji Zaštitnika u posljednje vrijeme bave se približavanjem tih standarda, njihovim inkorporiranjem u nacionalni pravni poredak, uobličavanjem pravnih standarda koje primjenjuje Institucija i onog što su kroz konkretne slučajeve dobili za naredni period. Priča o diskriminaciji je povezana sa evroatlanskim integracijama i vjerovatno da se ti procesi kreću zahvaljujući i tom spoljnjem inputu, jer se radi o prihvatanju standarda koji su uslov napretka u ovom procesu.

Saopštio je da ovo nije samo pitanje institucije Zaštitnika i civilnog sektora, već i svih državnih institucija koje je nedavno otvoreno na sjednici Odbora za ljudska prava i slobode kada je pokrenuto pitanje da li ima dovoljno ovakvih i sličnih skupova na kojima bi se antidiskriminacija osvijetlila sa svih aspekata. Istakao je da je nepodijeljen zaključak bio da takvih skupova nikad nije previše, a da je s druge strane, nemoguće ostvariti sve u okviru formalnog djelovanja institucija u skladu sa raspoloživim budžetom i vremenom kojim svaka od njih raspolaže. Podsjetio je da Crna Gora ima ista prava i obaveze kao i svaka država koja ima mnogo više stanovnika i materijalnih i finansijskih uslova. Na nama je da koristimo svaki mogući resurs i nezavisno od toga iz koje društvene sfere dolazimo trebalo bi da učinimo sve kako bi se doprinijelo unapređenju sistema u borbi protiv diskriminacije.

Bjeković je podsjetio da je Crna Gora formalno usvojila standarde donošenjem Zakona o zabrani diskriminacije 2010. godine, ali već u prvim koracima primjene ovog Zakona bilo je evidentno da su izmjene neminovne. Naglasio je da je izmjena ovog Zakona pitanje trenutka, a da se efekat zaštite od diskriminacije jednim dijelom vezuje i za promjene u zakonodavnoj sferi. U tom smislu, učinjen je prvi korak kada je Zakon izmijenjen 2014.

Saopštio je da je na sjednici Odbora za ljudska prava i slobode najavljeno da će uslijediti nova izmjena Zakona. Zahvaljujući izvještajima koje objavljuju renomirane međunarodne organizacije, prvenstveno Evropska komisija, jasno je da se taj trend ne može nastaviti na način što će se svako malo raditi izmjene Zakona, jer taj Zakon mora biti sistemski, pažljivo pripremljen kako bi se izmijenile sve one odredbe koje sprečavaju efikasnu i vidljiviju borbu protiv diskriminacije. Pod tim podrazumijeva pitanje nadzora i gonjenje u predmetima koji se tiču diskriminacije, kao i jačanje inspeksijskih organa. Najavio je da Zaštitnik ima namjeru da čitav jedan skup posveti radu i saradnji sa inspeksijskim organima, jer iako je Zakon propisao da se diskriminacijom bave inspeksijski organi, svako u dijelu svoje nadležnosti, oni su u prethodnoj godini imali pet slučajeva diskriminacije, a samo u jednom slučaju je utvrđena.

Zamjenik Zaštitnika je podsjetio da su u 2015. godini u radu u oblasti zabrane diskriminacije imali 83 predmeta i svaki riješili. Naglasio je da je broj predmeta koji su bili u radu Zaštitnika skoro duplo veći nego broj svih ostalih predmeta pred svim ostalim državnim organima. Važnim smatra i vraćanje povjerenja u rad Institucije, jer je veliki broj građana koji i nijesu podnijeli pritužbu nakon što su dobili određeno obrazloženje, odnosno pravni savjet u instituciji Zaštitnika. U značajnoj mjeri se trude da na ovaj način riješe probleme građana, a u određenim predmetima u tome su uspijevali i prije nego su počeli sa zvaničnim procedurama.

Podsjetio je da Zakon sadrži pravne standarde koji se tiču diskriminacije, ali ne sadrži odredbu šta se neće smatrati diskriminacijom, što može predstavljati veliki problem. Ustavom je utvrđeno da se diskriminacijom neće smatrati samo afirmativna akcija. Naglasio je da svako nejednako postupanje nije diskriminacija ukoliko se ne prepozna određeno lično svojstvo. Ukazao je da je to najveći problem, odnosno kamen spoticanja stranaka koje se obraćaju instituciji Zaštitnika. Svjesni su činjenice da je pritužba Zaštitniku u određenim predmetima posljednje sredstvo kojim stranka pokušava ostvariti svoje pravo, ali su u Instituciji ograničeni pravnim procedurama i standardima koje su dužni koristiti kada utvrđuju da li je bilo diskriminacije.

Poznato je da se njihov rad, pa i cijeli Zakon temelji na Direktivama jednakosti Evropske unije, a jedinstvena direktiva o jednakosti nije donešena ni na nivou EU, jer postoje određena područja i lična svojstva koja su uzeta u obzir kada su one donošene. Važan izvor su i standardi Savjeta Evrope, praksa Evropskog suda za ljudska prava i standardi Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije koja u okviru generalnih preporuka koje donosi takođe nudi ono što se može koristiti u radu Zaštitnika.

Veoma su važni univerzalni standardi Ujedinjenih nacija, a nije rijetkost, što se može vidjeti i na sajtu Zaštitnika, da se u svojim mišljenjima, posebno onima iz 2015. godine, pozivaju na sve navedene standarde koje je Crna Gora dužna da primijeni.

Bjeković je podsjetio da je Ustavom Crne Gore jasno definisano da potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšte prihvaćena pravila međunarodnog prava imaju primat nad nacionalnim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada neki odnos regulišu drugačije od nacionalnog zakonodavstva. Dilema nastaje kada treba uporediti određeni međunarodni standard i primijeniti ga na nacionalne pravne i činjenične okolnosti. Zamjenik Zaštitnika je saopštio da mnogi smatraju da je Sporazum o stabilizaciji i asocijaciji protokolarne prirode, ali je ukazao da je njime definisano da je Crna Gora preuzela obavezu da usaglašava svoje zakonodavstvo sa pravom Evropske unije, pri čemu se pod zakonodavstvom ne podrazumijeva samo normativno pravni okvir, već i sve drugo, uključujući i sudsku praksu. Sporazum predviđa prelazni rok od pet godina od dana njegovog stupanja na snagu i država je u tom periodu dužna da obaveze ispoštuje. Naglasio je da stalno moramo dokazivati da smo osvojili polje napretka u procesu evropskih integracija.

Bjeković je istakao da treba govoriti o poljima, područjima, oblicima i vrstama diskriminacije koji se u društvu pojavljuju i posebno onima koji prolaze nekažnjeno. U tom smislu ogromna je podrška koju treba da pruži civilni sektor, jer je on korektor svih društvenih zbivanja uključujući i ona gdje država treba da pokaže da funkcioniše.

Zamjenik Zaštitnika je zaključio da se u predstojećoj zakonodavnoj reformi sve ovo mora imati u vidu i ne smije se dozvoliti da se vrše parcijalne i kozmetičke izmjene Zakona. Saopštio je da je u tom smislu bila i intervencija skupštinskog Odbora za ljudska prava i slobode koji je tražio da dobije punu informaciju o stepenu usklađenosti i implementaciji ovog Zakona.

Dušan Ignjatović, ekspert Savjeta Evrope je saopštio da se u Srbiji suočavaju sasličnim problemima, jer je i kod njih primat međunarodnog prava nad nacionalnim zakonodavstvom, posebno u oblasti ljudskih prava. Ranije je bilo nezamislivo da se u sudskim odlukama i odlukama drugih organa neposredno poziva na međunarodne standarde kojih je mnogo, posebno u oblasti diskriminacije. Međunarodni sistem poštovanja ljudskih prava zasnovan je na ideji da svi ljudi imaju jednaka i ista prava. Svi važni instrumenti o ljudskim pravima sadrže garancije o pravima na jednakost i nediskriminaciju. Međunarodno pravo zabranjuje diskriminaciju kako u tretmanu (neposrednu diskriminaciju), tako i u rezultatu (posrednu diskriminaciju). Međutim, nekada je opravdano ljude tretirati drugačije, jer razlike u tretmanu i rezultatu mogu biti opravdane sve dok teže legitimnom cilju i dok su proporcionalne.

Jedan od osnovnih ciljeva Ujedinjenih nacija je promocija jednakih garancija ljudskih prava za sve ljude bez ikakvih razlika i ti standardi se mogu naći u skoro svim dokumentima UN-a koji su obavezujući i za Crnu Goru, među kojima su Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije prema ženama, Konvencija o pravima djeteta i Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom. Jedina dva dokumenta Ujedinjenih nacija koji ne sadrže eksplicitno odredbe o zabrani diskriminacije su Konvencija protiv torture i Konvencija o zaštiti svih lica od prisilnog nestanka, jer je u tim konvencijama jasno da postoje apsolutne zabrane.

Evropska unija, kao politička i ekonomska organizacija takođe se zasniva na standardima ljudskih prava i vrijednostima kao što su ljudsko dostojanstvo, sloboda, demokratija, jednakost i vladavina prava. U važna dokumenta Evropske unije spadaju Sporazum o funkcionisanju Evropske unije, Lisabonski sporazum i Direktiva o rasnoj jednakosti. Važni su i standardi Savjeta Evrope sadržani u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, Evropskoj socijalnoj povelji i Okvirnoj konvenciji o zaštiti nacionalnih manjina. Podsjetio je na član 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima kojim se propisuje zabrana diskriminacije, a i Protokolom 12 je propisano načelo opšte zabrane diskriminacije. Ukazao je da za sada Protokol 12 nije potpisalo 19 država članica Savjeta Evrope. Naglasio je da član 14 zabranjuje diskriminaciju, aliu odnosu na prava i slobode zajemčene Konvencijom. Potencijalni osnovi za diskriminaciju su neiscrpn, jer njihova lista u članu 14 nije zaključena. Iako se mora pozvati na član 14 Konvencije, Sud ne mora da utvrdi da je povrijeđeno neko od prava utvrđenih Konvencijom, već da je došlo do različitosti u postupanju između različitih slučajeva u istoj ili sličnoj situaciji.

Ukazao je na poznate slučajeve Evropskog suda za ljudska prava koji se tiču diskriminacije. U slučaju Abdulazis i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva muškarci, državljani Ujedinjenog Kraljevstva

kada su doveli supruge iz inostranstva koje nijesu bile državljanke Ujedinjenog Kraljevstva po automatizmu su dobijali mogućnost da imaju prebivalište u Ujedinjenom Kraljevstvu, a žene takvu mogućnost nijesu dobijale po automatizmu, već se ispitivao svaki slučaj pojedinačno, zbog čega je Evropski sud utvrdio diskriminaciju po osnovu pola. Saopštio je da je interesantan slučaj Paraskeva Todorova protiv Bugarske u kojem se podnositeljka predstavke žalila da je bila žrtva diskriminacije na osnovu pripadništva romskoj manjini, što je imalo za posledicu da su sudovi odbili da joj u krivičnom postupku izreknu uslovnu kaznu. Podnositeljka se dalje žalila da sudovi nijesu bili nepristrasni i da su njenu etničku pripadnost smatrali za ključno pitanje, a Evropski sud je utvrdio da je došlo do diskriminacije i da je podnositeljka bila podvrgnuta razlici u postupanju. U slučaju D.H. i drugi protiv Češke Republike u kojem su romska djeca u Češkoj upućivana u škole za djecu sa posebnim potrebama, Sud je utvrdio da je došlo do diskriminacije.

Dušan Ignjatović je saopštio da je veoma interesantan i standard o prebacivanju dokaza u postupcima na stranu tuženog i problemi koji zbog toga mogu nastati ukoliko ostalo zakonodavstvo nije na odgovarajući način regulisano. Prebacivanje tereta dokazivanja je zlatna alatka antidiskriminacionog prava, ali može da dovede i do određenih problema.

Za učešće u raspravi na temu "Pravni okvir antidiskriminacije- slučaj Crne Gore" nije bilo zainteresovanih subjekata.

U okviru **drugog panela na temu "Uloga državnih institucija u borbi protiv diskriminacije"** govorili su Milena Krsmanović, savjetnica u instituciji Zaštitnika i Miodrag Pešić, sudija Višeg suda u Podgorici. Bilo je riječi o slučajevima antidiskriminacije u radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore i slučajevima antidiskriminacije pred crnogorskim sudovima.

Milena Krsmanović je ukazala da je prema statističkim podacima i istraživanjima nevladinih organizacija diskriminacija u Crnoj Gori prisutna. Osvrnula se na nadležnosti Zaštitnika, propisane Zakonom o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Zakonom o zabrani diskriminacije, naglašavajući da je Zaštitnikov ključni i dominantan mandat u postupanju po pritužbama. Takođe, pokreće postupak po sopstvenoj inicijativi kada odluči da težina predmeta zavređuje njegovu intervenciju. Ima pravo da inicira i miješa se u započeti sudski postupak u građanskom sporu i u tom slučaju vrši izbor takozvanih strateških parnica koji zavisi od više indikatora, a prevashodno Zaštitnik odlučuje da se umiješa u sudski postupak ili da ga inicira ako je u pitanju teški oblik diskriminacije, odnosno višestruka diskriminacija, produžena diskriminacija, ukoliko postoji odnos nesrazmjernosti između moći diskriminatora i diskriminisanog i ako je diskriminacija široko prihvaćena u društvu. Zaštitnik ima pravo da sprovodi postupak mirenja. Ključna njegova uloga je u preduzimanju mjera i radnji kojima se štite prava diskriminisanog lica. Tokom cijelog postupka dominantna je njegova uloga da savjetuje i pruža stručnu pomoć licima, obavještava ih o njihovim pravima i obavezama i upoznaje ih sa mogućnošću drugih postupaka u oblasti antidiskriminacije. Cilj postupka koji se vodi pred institucijom Zaštitnika je uklanjanje stanja diskriminacije, odnosno posledica koje je diskriminacija izazvala kako bi se spriječilo ponavljanje, odnosno dalje vršenje diskriminacije.

Krsmanović je saopštila da postupak pred Zaštitnikom nije ni sudski, ni upravni, već ima elemente oba. Ukazala je da se u postupanju po pritužbama vode načelima: zakonitosti, jednostepenosti, kontradiktornosti, utvrđivanja istine i slobodne procjene dokaza, efikasnosti, pismenosti, pružanja pomoći strankama, naročito neukim i poštovanje dostojanstva i integriteta ličnosti. Materijalno-pravna zakonitost se ostvaruje kroz pravilnu primjenu materijalno-pravnih antidiskriminacionih propisa, a procesno-pravna kroz pravilnu primjenu procesnih pravila organizacione i funkcionalne prirode. Istakla je da postupak pred Zaštitnikom isključuje postupak dvostepenosti i reviziju njegovih preporuka i mišljenja, odnosno isključuje kontrolu, a žalba nije dozvoljena. Načelo kontradiktornosti se ogleda u konkretizaciji obaveze Zaštitnika da svaku pritužbu sa svim njenim priložima podnese protivnoj strani na izjašnjenje, a protivna strana ima pravo da se brani, odnosno da se zaštiti od neosnovane pritužbe. Načelo utvrđivanja istine i slobodne procjene dokaza podrazumijeva da Zaštitnik pravilno i potpuno utvrđuje sve relevantne činjenice i okolnosti koje su odlučujuće i od presudnog značaja za rješavanje određene pravne stvari. Načelo pismenosti podrazumijeva da se ne održavaju usmene rasprave, niti zakazuju ročišta, već Zaštitnik odlučuje na osnovu stanja u spisima predmeta. Veoma je bitno i pružanje pomoći strankama, naročito neukim i poštovanje dostojanstva i integriteta ličnosti u svakoj fazi postupanja.

Tok postupka po pritužbama prati nekoliko ključnih aktivnosti, počev od ispitivanja prihvatljivosti pritužbe. Pod ispitivanjem prihvatljivosti pritužbe podrazumijeva se analiza da li su ispunjene procesne pretpostavke za početak postupka, što uključuje ispitivanje da li je Zaštitnik nadležan da postupa po pritužbi, da li je pritužba razumljiva i uredna, da li sadrži sve neophodne elemente i da li je potpisana. U slučaju da je pritužbu podnio pojedinac ili organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava i sloboda neophodna je saglasnost diskriminisanog lica. Pod ispunjavanjem procesnih pretpostavki podrazumijeva se i ispitivanje da li je pritužba podnesena u zakonskom roku. Na kraju se pristupa analizi da li se radi o očiglednoj zloupotrebi prava na podnošenje pritužbe. Kada pritužba prođe test prihvatljivosti, pristupa se ispitnom postupku. Prva faza ispitnog postupka je radna kvalifikacija slučaja u kojoj službenik kojem je pritužba dodijeljena u rad pristupa razmatranju predmeta i na osnovu raspoloživih činjenica i dokaza vrši preliminarnu, radnu kvalifikaciju slučaja koja nije vezana za pravnu kvalifikaciju koja je pomenuta u samom tekstu pritužbe, jer su podnosioci dosta često neuke stranke kojima nijesu poznati elementi pravnog gonjenja diskriminacije. Radna kvalifikacija se vrši ispitivanjem koje žrtva diskriminacije, a ko diskriminator, da li je u pitanju posredna ili neposredna diskriminacija, u kom području je izvršena, koje je lično svojstvo na kom je diskriminacija zasnovana. Ukoliko pritužba nije potpuna Zaštitnik šalje zahtjev za dopunu pritužbe u cilju razjašnjenja nekih spornih stanja ili radi dostavljanja činjenica koje su neophodne za dalji tok postupka. Ukoliko je sa pritužbom sve u redu, Zaštitnik šalje pritužbu na izjašnjenje protivnoj strani kojoj se pruža prilika da ospori navode ili da se brani od neosnovane pritužbe. Vrlo bitna faza ispitnog postupka je utvrđivanje činjeničnog stanja i analiza slučaja. Od utvrđivanja relevantnih činjenica i okolnosti zavisi i pravilna primjena antidiskriminatornih propisa kako bi osnovu raspoloživih činjenica i dokaza službeno lice kome je pritužba dodijeljena u rad vrši trijažu činjenica. Imajući u vidu okolnosti konkretnog slučaja selektuje činjenice koje su pravno relevantne. Kod neposredne diskriminacije pravno su relevantne sledeće činjenice: nepovoljnije postupanje prema licu ili grupi lica s obzirom na njihovo lično svojstvo i u odnosu prema licu ili grupi lica u istoj ili sličnoj situaciji (uporednici prema kojima se vrši ispitivanje diskriminacije). Činjenice koje se iznose radi pravdanja neposredne diskriminacije su u potpunosti pravno irelevantne. Kod posredne diskriminacije pravno je relevantno postojanje neutralnog pravila, kriterijuma ili prakse koje lice ili grupu lica koja imaju određeno lično svojstvo stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica u analognoj situaciji.

Na kraju ispitnog postupka Zaštitnik kreira nacrt mišljenja, odnosno konačno mišljenje. U slučaju da ne utvrdi povredu prava donosi mišljenje koje sadrži: opis slučaja, utvrđene činjenice, konstatacije i ocjene o okolnostima slučaja iz pritužbe, a u slučaju da se utvrdi povreda prava, Zaštitnik donosi mišljenje koje sadrži: opis slučaja, utvrđene činjenice, normativni okvir, konstatacije i ocjene o okolnostima slučaja iz pritužbe, daje preporuku za otklanjanje povrede, ostavlja rok za njeno otklanjanje, mišljenje dostavlja protivnoj strani i određuje rok, najčešće od 30 dana, da ga izvjesti o preduzetim mjerama i radnjama. Naglasila je da Zaštitnik ima procesno ovlašćenje da ukoliko strana ne dostavi detaljan izvještaj o preduzetim mjerama i radnjama po preporuci Zaštitnika, on o tome može obavijesti Skupštinu, neposredno viši organ ili upoznati javnost, ali da ovome najčešće ne pribjegavaju, jer to nije strateški cilj Institucije.

Ukazala je na standarde u dokazivanju diskriminacije, govoreći o preraspodjeli tereta dokazivanja, odnosno prebacivanju tereta dokazivanja na onog za koga postoje osnovane indicije da je izvršio akt diskriminacije, što je propisano članom 29 Zakona o zabrani diskriminacije, a detaljnije regulisano praksom Evropskog suda za ljudska prava. Praksa je pokazala da je vrlo teško dokazati da se nejednako postupanje zasniva na nekom ličnom svojstvu. Načelo preraspodjele tereta dokazivanja se ne odnosi na prekršajni i krivični postupak. Važno je i pravilo po kojem se razlozi i motivi ne uzimaju kao dokazni faktor za utvrđivanje postojanja diskriminacije, jer se ne zabranjuju stavovi, već samo radnje kojima se takvi stavovi ispoljavaju. Vrlo bitno pravilo je da Zaštitnika ne obavezuje pravna kvalifikacija koju navodi podnosilac pritužbe, već činjenice i dokazi u vezi sa konkretnim predmetom. Prilikom postupanja po pritužbi za diskriminaciju ne vrši se samo analiza u odnosu na moguće postojanje diskriminacije, već se proširuje i analiziraju se i eventualne povrede drugih prava s obzirom da je institucija Zaštitnika jedinstvena u djelovanju, bez obzira na podjelu nadležnosti u samoj Instituciji.

Na kraju je predstavila i tri konkretna predmeta iz rada institucije Zaštitnika. Saopštila je da su imali pritužbu u kojoj je podnositeljka ukazivala na diskriminaciju po osnovu pola, učinjenu u upravnom postupku u kojem se odlučivalo po njenom zahtjevu za obavljanje određene samostalne

djelatnosti. Ona je u pritužbi ukazala na diskriminaciju i potencijalnog diskriminatora, dala adekvatne komparatore i saopštila da je određenim fizičkim i pravnim licima licenca za obavljanje iste privredne djelatnosti ranije izdata iako su oni mnogo poslije nje podnijeli zahtjeve. Zaštitnik je protivnoj strani uputio pritužbu na izjašnjenje i protivna strana nakon ponovljene urgencije nije uspjela da ospori navode iz pritužbe. Stoga je Zaštitnik na osnovu svih raspoloživih dokaza i činjenica konstatovao da je u pitanju diskriminacija po osnovu pripadnosti polu, a pored diskriminacije konstatovao je i povredu prava na neometano uživanje imovine.

Takođe, predstavila je slučaj u kojem je podnositeljka pritužbe ukazala na diskriminaciju po osnovu zdravstvenog stanja njenog djeteta. Direktor ustanove u kojoj je zaposlena pozvao se na potrebe njenog djeteta i onemogućio joj učešće u određenoj aktivnosti u kojoj je učešće predstavnika institucije bilo planirano. Zaštitnik je ocijenio da je diskriminacija postojala i utvrđena, jer direktor nije imao pravo da se poziva na status i potrebe njenog djeteta i da je ograniči u ostvarivanju njenog prava kao zaposlene osobe.

Predstavljajući slučaj zabrane povorke ponosa u Nikšiću, saopštila je da su podnosioci pritužbe ukazali na diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije, a Zaštitnik je utvrdio povredu prava na mirno okupljanje garantovanog članom 11 Evropske konvencije o ljudskim pravima i našim nacionalnim zakonodavstvom. U tom predmetu Zaštitnik je ukazao da nadležni organi nijesu preduzeli neophodne mjere i pristupili ostvarenju pozitivnih mjera propisanih članom 11 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Takođe, ocijenio je da nadležni organi nijesu preduzeli sve neophodne mjere i radnje kako bi garantovali i obezbijedili povorku ponosa, iako su za to imali dovoljno vremena, jer je u pitanju treće odlaganje povorke ponosa pa su imali vremena i prostora da otklone bezbjednosne rizike.

Miodrag Pešić, sudija Višeg suda u Podgorici je saopštio da je od dana donošenja Zakona o zabrani diskriminacije bilo 50-ak predmeta u radu crnogorskih sudova, od kojih je oko 40 pravosnažno okončano. Kada je riječ o strukturi predmeta, saopštio je da se dvije trećine tih predmeta odnosilo na član 8 Zakona o zabrani diskriminacije iz 2010. godine koji se odnosio na mobing, a što je izmjenama i dopunama Zakona 2014. godine brisano iz Zakona. Ostali predmeti su se odnosili na diskriminaciju po osnovu invaliditeta i jedan na diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije. Prosječno trajanje pravosnažno okončanih postupaka pred sudom je 21 mjesec, s tim što je prepoznata tendencija smanjenja trajanja postupaka. Od svih okončanih postupaka po osnovu mobinga nije donijeta nijedna odluka od strane sudova u Crnoj Gori kojom je utvrđeno diskriminatorsko ponašanje- mobing. Smatra da je institut obrnutog tereta dokazivanja definisan Zakonom u praksi mač sa dvije oštrice, jer lica koja smatraju da su diskriminisana prilikom podnošenja tužbe navode činjenice koje idu u prilog osnovanosti tužbenog zahtjeva na način što će prebaciti teret dokazivanja na suprotnu stranu. Međutim, u praksi tuženi u predmetima koji se tiču mobinga nije pasivan, a utvrđivanje činjeničnog stanja vrši se saslušanjem svjedoka i samog tužioca. Tužilac iznese sve što bi moglo predstavljati akt diskriminacije, ali svjedoci, lica koja su i dalje zaposlena kod tog poslodavca želeći da sačuvaju svoj status zaposlenog svjedoče u suprotnosti sa iskazom tužioca. Ne zabrinjava toliko činjenica da nema presuda u kojima je utvrđen mobing koliko činjenica da nijedna presuda nije donešena na osnovu uspostavljene pretpostavke da je izvršen mobing. Smatra da bi možda trebalo podnijeti inicijativu za izmjenu Zakona na osnovu ustanovljene sudske prakse. Tužbeni zahtjevi lica sa invaliditetom koji su se odnosili na diskriminaciju u pristupu ustanovama su usvojeni i utvrđen je akt diskriminacije. Takođe, pravosnažnom presudom je utvrđena diskriminacija i u predmetu koji se odnosio na diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije, a taj zahtjev je podnešen od strane organizacije koja se bavi zaštitom prava građana, pa je to prvi primjer kolektivne tužbe u Crnoj Gori.

Sudija Višeg suda je podsjetio da su na osnovu problema sa kojima su se suočavali u praksi i koje su prije par godina predstavili na Konferenciji organizovanoj od strane Ministarstva za ljudska i manjinska prava, 2014. godine utvrđene izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije kojima je, između ostalog, utvrđen i objektivni rok za podnošenje pritužbe, a izmijenjen je i član 26 Zakona na način što je dodato da se tužbom može zatražiti i uklanjanje posledica diskriminatorskog postupanja.

Nakon drugog panela uslijedila je konstruktivna rasprava u kojoj je učestvovalo više učesnika Konferencije.

Stevan Milivojević, izvršni direktor LGBT Foruma Progres je saopštio da je uprkos činjenici što su povorku ponosa u Nikšiću najavljivali kao mirno okupljanje, došlo do njene zabrane, dok su

neke druge društvene strukture u Nikšiću prilikom obraćanja u medijima najavljivale da će “uzeti zakon u svoje ruke” ukoliko Ministarstvo unutrašnjih poslova i Tužilaštvo dozvole održavanje povorke. Toj istoj društvenoj grupi je dozvoljeno pravo na mirno okupljanje i održali su protestni skup. Smatra da se to moglo kvalifikovati jednim oblikom diskriminatornog ponašanja. Jasan je doprinos institucije Zaštitnika koja je saopštila da je riječ o ugrožavanju pravna mirno okupljanje.

Ljupka Kovačević iz NVO “Anima” je saopštila da je cijela priča podsjeća na 1995-1996. godinu kada se od domaćih i inostranih eksperata učilo o diskriminaciji. Istakla je da Crna Gora ima Zakon o zabrani diskriminacije koji je već mijenjan. Kada je riječ o ženskim ljudskim pravima, saopštila je da postoji Zakon o rodnoj ravnopravnosti koji je takođe pretrpio izmjene, a postoje i institucije koje se bave tom problematikom, kao što su Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, Odbor za rodnu ravnopravnost i u okviru institucije Zaštitnika osoba koja se bavi tim ljudskim pravima. Podsjetila je da je 2015. godine usvojen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, koji smatra diskriminatornim, jer masivno i masovno diskriminiše žene, ali i muškarce. Civilno društvo niko nije slušao u procesima donošenja ovog Zakona koji je usvojen od strane većine u Parlamentu, čime je Parlament napravio diskriminaciju. Isti Zakon Vlada je finansijski podržala i time pomogla masovnoj diskriminaciji, a ostale institucije, osim blijedih reagovanja Odjeljenja za poslove rodne ravnopravnosti, Odbora za rodnu ravnopravnost i Zaštitnika nijesu reagovala. Upitala je šta državne institucije mogu da urade u tom slučaju i ukoliko nešto mogu, pozvala ih je da saopšte zašto nijesu uradili nešto u proteklih šest mjeseci.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore Šučko Baković je saopštio da će pokušati da odgovori u granicama nadležnosti i mandata Zaštitnika. Ocijenio je da je Crna Gora dobila jedan Zakon koji je najblaže rečeno jako problematičan i takva zakonska rješenja u uporednom pravu nijesu poznata. Djeluje mu da oni koji su predložili zakon nijesu znali njegove razmjere i posledice, ali će sada zanemariti lošu ekonomsku stranu ovog Zakona. Saopštio je da izbjegava termin diskriminatorni, ali da Zakon sadrži odredbe koje su u najmanju ruku proizvele ozbiljnu nejednakost među ženama. Kroz ideju da se poveća natalitet u Crnoj Gori, došli smo u situaciju da će žene biti vezane za kuću iako žene kojih prema posljednjem popisu stanovništva ima više od 50% predstavljaju kreativnu supstancu ove države i ne zaostaju za muškarcima, a ponekad na odgovornim funkcijama bolje vrše funkcije od muškaraca, po njegovom ličnom mišljenju. Nakon donošenja Zakona dobili su nekoliko pritužbi, ali su u međuvremenu saznali da je i Ustavnom sudu Crne Gore podnešeno nekoliko inicijativa za ocjenu ustavnosti i zakonitosti određenih normi Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, pa su sačekali da vide šta će uraditi Ustavni sud, jer je on čuvar ustavnosti i zakonitosti. Ustavni sud može da pokrene postupak i po službenoj dužnosti, a Zaštitnik nema saznanja da je Ustavni sud pokrenuo takav postupak. Zna da je u jednom slučaju građanin sa sjevera Crne Gore povukao inicijativu, što je Ustavni sud formalnom odlukom konstatovao. U međuvremenu je uslijedio veći broj inicijativa Ustavnom sudu.

Istakao je i da se u instituciji Zaštitnika izuzetno ozbiljno bave ovim problemom. Sve druge institucije i organi “čute” i očekuju da neko drugi to riješi. Saopštio je da Ombudsman u pravnom sistemu nije Robin Hood, ali ima značajnu ulogu od koje ne bježi. Mandat Ombudsmana je da štiti ljudska prava i da se zalaže za njihovo poštovanje. Uslovno rečeno, ako bi išli pred Ustavni sud zalagali bi se da Ustavni sud utvrdi neustavnost i kad sud to utvrdi ove pravne norme ne bi bile sastavni dio pravnog poretka. To bi značilo da se Ombudsman zalaže za ukidanje prava, a njegov mandat je da se zalaže da se primjenjuju prava i ukoliko neravnopravnost postoji, da ista bude otklonjena. U ovoj situaciji to bi značilo da Ombudsman treba da se zalaže za proširenje ovog prava da bi se otklonili eventualni diskriminatorni tonovi koji postoje i koje niko ne može osporiti. U tom slučaju, prava koja su priznata ovim Zakonom ne spadaju u obavezna ekonomska i socijalna prava koja garantuju međunarodni instrumenti. Smatra da se u ovom slučaju Crna Gora politički istrčala. U sferi ekonomskih i socijalnih prava države imaju visok nivo suverenosti kada se ne radi o minimumu koji moraju da obezbijede shodno međunarodnim dokumentima. Smatra da treba otkloniti nejednakosti koje je ovaj Zakon donio i pripremiti izmjene Zakona i usklađivanje sa pravnim sistemom, što bi ovdje značilo proširivanje prava i dalja ekonomska izdvajanja. Uz to, mora se imati u vidu da li Crna Gora ima ekonomskih mogućnosti da to učini. Saopštio je da nijesu donijeli meritornu odluku, a slučaj je pred Ustavnim sudom. U instituciji su pribavili ekspertske mišljenje kako ne bi pogriješili, jer su željeli da budu sigurni u ono što misle, a sačekaju da vide odluku Ustavnog suda.

Ukoliko Ustavni sud ne odluči, oni će saopštiti njihovu meritornu odluku, ali im treba dati vremena, jer se radi o izuzetno ozbiljnom pitanju i zakonskim rješenjima koja proizvode nesagledive posledice po prava žena i prouzrokuju veliki nivo neravnopravnosti. Ako Ustavni sud ove odredbe proglasi neustavnim, one žene koje su stekle to pravo, koristiće ga do kraja života.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore Šučko Baković je saopštio da, ako mu se dozvoli, želi da iskoristi raspravu, a da se ne shvati da je zloupotrebljava i ukaže da u zadnje vrijeme imaju ozbiljne probleme u radu vezano za načelo jednostepenosti. Naveo je da ne bi govorio o tome, ali da to poprima i neke institucionalne forme, jer se u ovom slučaju radi o skupštinskom tijelu, odnosno Odboru za ljudska prava. Navodeći da mu je žao što predsjednik Odbora nije prisutan, saopštio je da misli da je problem značajan i ne žele da ga skrivaju, jer Odbor pokušava da uvede dvostепенost u postupanju Ombudsmana. Dodao je da to Ustav ne poznaje i da u ovoj državi niko nema pravo da to čini, pa ni Odbor ili Parlament ili bilo ko drugi. Pojasnio je da je zadnjim izmjenama Poslovnika Skupštine Crne Gore uvedena mogućnost da Odbor za ljudska prava razmatra predstavke građana upućene Odboru. Dodao je da oni to ne spore i da Odbor ima to pravo. Saopštio je da je na bazi tih izmjena Poslovnika Odbor prije nekoliko godina donio Zaključak koji je parafrazirao navodeći da u njemu stoji da će Odbor predstavke po prijemu upućivati Ombudsmanu, da Ombudsman po njima razmatra i postupa, pa ako je građanin nezadovoljan stavom Ombudsmana, da o tome raspravlja Odbor. Saopštio je da Poslovnik takvu normu ne sadrži i da je pogrešnim tumačenjem Poslovnika donešen Zaključak koji nije u skladu sa Poslovnikom i koji je protivustavan. Naglasio je da to znači negiranje jednostepenosti i ustavne nadležnosti Ombudsmana kao samostalne institucije. Građanin može biti zadovoljan ili nezadovoljan stavom Ombudsmana i Ombudsman kroz taj stav ili gubi ili dobija povjerenje. Zaštitnik smatra da Odbor to može imati u vidu, primiti k znanju, a to sve ukupno, ako se ima više toga, može dovesti da Odbor, odnosno Parlament nema povjerenje u Ombudsmana i ako nema povjerenje u Ombudsmana, onda treba Ombudsmana razriješiti ako je u mandatu, a ako mu ističe mandat ne treba ga ponovo birati, jer to nije preporuka. Oni građani koji su se obratili preko Odbora dobijaju još jedno ekskluzivno pravo da se preispituje postupak pred Odborom.

Zaštitnik Šučko Baković je saopštio da ne bi govorio o ovome, ali skupštinski Odbor ovo uvodi na mala vrata i oni se tome ne mogu oduprijeti. Pozvao je predstavnike civilnog sektora, jer ih smatraju saveznicima u borbi za ljudska prava da tome stanu na put, jer se Odbor ne može baviti stavom koji je zauzeo Ombudsman. Ako to Odbor sebi pribavlja, to ne spada u kontrolnu funkciju. To je uvođenje drugog stepena, tj. instance koja nema uporište ni u Ustavu, ni u Poslovniku, ni u zakonima, zaključio je Zaštitnik. Dodao je da je to jako štetno za Instituciju, narušava njen rad i duboko podriva ugled koji se veoma teško stiče. Zaključio je da je riječ o ozbiljnim stvarima koje nije mogao da ne saopšti. Naglasio je da će se tome suprotstavljati, ne pristaju na to, ali imaju ozbiljne probleme.

Tokom rasprave Zaštitnik se osvrnuo i na najavu donošenja lex specijalisa, navodeći da će se uzdržati i neće reći da je protivustavan, jer ne zna sadržinu, ali će isti narušiti sistem, uspostavljeni sistem dobre uprave i sistem koji imamo u važećem Zakonu o državnim službenicima i namještenicima, jer će se na visoke državne pozicije dovesti službenici koji će imati ekskluzivno pravo, bar kako se najavljuje, da kontrolišu ostale, a njima je zadatak da rade za sektor za koji dolaze, a ne da kontrolišu. Oni koji će doći na osnovu političke volje će imati neko nadovlašćenje i moći će da kontrolišu kolege koji su na osnovu javnog konkursa transparentno došli, ispunjavajući sve uslove. Time se duboko podriva uspostavljeni sistem i uvodi pravna nesigurnost što šteti vladavini prava.

Prof. dr Nevena Petrušić, bivša povjerenica za ravnopravnost u Republici Srbiji je saopštila da pripada ženskom pokretu u Srbiji i da je usvajanje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti i njih zabrinulo, jer sadrži diskriminatorne odredbe s različitih aspekata. Ukazala je da je važno ovlašćenje Zaštitnika da daje mišljenja o nacrtima zakona. U svakoj instituciji treba da postoje zaposleni službenici koji će sami znati da primijene test diskriminacije prije nego se zakon usvoji.

Tijana Žegura iz NVO „Juventas“ je mišljenja da se Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti želio kupiti socijalni mir, a zbog tog i odredbi drugih zakona kao što je Zakon o zdravstvenoj zaštiti, poslodavci radije zapošljavaju muškarce, nego žene u reproduktivnoj dobi.

Siniša Bjeković, zamjenik Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore je saopštio da institucija Zaštitnika nije mogla blagovremeno reagovati, jer ovaj Zakon nije prošao neophodnu vladinu proceduru od izrade nacрта, preko javne rasprave, do predloga. Najavio je da će se Zaštitnik baviti ovim pitanjem prilikom analize rada u oblasti zaštite od diskriminacije u prvoj polovini 2016. godine.

Bjeković je podsjetio da je početkom ove godine Radna grupa uradila analizu nacionalnog zakonodavstva koje se tiče prava lica sa invaliditetom i da je analiza prošla neophodnu proceduru i Vladu, a tri mjeseca nakon toga od Zaštitnika je zatraženo da se o njoj izjasni. Smatra da neko mora koordinirati tim poslovima na nivou svih državnih organa.

Saopštio je i da su od Odbora za rodnu ravnopravnost bili pozvani na sastanak na kom su razmatrane Smjernice za rodno odgovornu Skupštinu, pa je očigledno da je neko uočio ovaj nedostatak ne u fazi izrade zakona, već u fazi kad je zakon u skupštinskoj proceduri što je prilično kasno.

Na pitanje šta je radila institucija Zaštitnika kada je Zakon donešen, Bjeković je saopštio da su upozoravali da Zakon može da proizvede katastrofalne posledice. Podsjetio je i da su najmanje tri političke partije u medijima najavile podnošenje inicijative za ocjenu ustavnosti i zakonitosti ovog Zakona, a nijedna to nije učinila. U fazi kad su Zaštitniku počele pristizati pritužbe, imali su određenu komunikaciju sa predstavnicama civilnog sektora, među kojima su „Juventas“ i „Centar za ženska prava“. U isto vrijeme objavljeno je da je podnešena inicijativa za ocjenu ustavnosti i zakonitosti ovog Zakona koja je kasnije povučena. U četiri pritužbe koje su razmatrali dok je na snazi bila inicijativa za ocjenu ustavnosti i zakonitosti ovog Zakona obavijestili su stranke da su dobili informaciju da se pred Ustavnim sudom sprovodi postupak. Zakonom je jasno propisano da po saznanju da je pokrenut sudski postupak, uključujući i postupak pred Ustavnim sudom, Zaštitnik je dužan da obustavi svoj postupak. Saopštio je da su strankama ukazali na moguće indicije nejednakosti koje se odnose i na određene kategorije. U odgovoru na te četiri pritužbe su naveli sve ono što bi strankama pomoglo da pokrenu dalju proceduru.

Bjeković je saopštio i da im je preko Odbora za ljudska prava i slobode dostavljena predstava osobe koja bi od juna 2016. godine stekla pravo na novčanu naknadu za majke sa troje i više djece po osnovu Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti. Dodao je da toj osobi nijesu uplaćeni porezi i doprinosi za penzijsko-invalidsko osiguranje. Sad se postavlja pitanje da li one koji su u nejednakom položaju treba podići na nivo jednakosti ili one koji su u privilegovanom položaju spustiti na nivo onih koji nemaju pravo. Na to pitanje nijesu dobili odgovor ni od onih koji od njih traže da djeluju. Pred Ustavnim sudom je pokrenut postupak i, po nezvaničnim informacijama, uskoro se očekuje odluka. U konkurenciji različitih postupaka, Ombudsman nema pravo da se miješa u ovaj sudski postupak, ali ako se sudski postupak okonča ne donošenjem meritorne odluke, već iz bilo kojih drugo razloga, onda Ombudsman ima prostora da eventualno djeluje putem meritorne odluke. Ako Ustavni sud meritorno odluči da nema diskriminacije, zamjenik Zaštitnika je ostavio učesnicima Konferencije da procijene šta Ombudsman u toj situaciji može da uradi.

Saopštio je da je ovih dana Ombudsman dobio i proširenje sa dvije-tri kancelarije, a jednu od tih kancelarija pokušaće da osposobe za sastanke kako o svim ovim stvarima ne bi pričali samo tokom konferencija. Naveo je da je njihova osnovna ideja bila da o ovome sprovedu široku kampanju među organizacijama koje se bave zaštitom prava žena. Istakao je da Ombudsman ne nosi na duši nijednu stranku, diskriminisane osobu, ali nije bio u poziciji da učini više od ovoga što je uradio, u šta su se organizacije koje se bave zaštitom prava žena mogle uvjeriti kroz dosadašnju saradnju.

Bjeković je saopštio i da postoji nedostatak sredstava potrebnih za alimentiranje socijalnih davanja u Crnoj Gori. Kada je neko inicirao donošenje ovakvog zakona bilo bi potpuno logično da je saopštio da demografski trendovi u Crnoj Gori pokazuju da je pad priraštaja takav da smo vanredno dužni sprovesti ovakvu odredbu, jer će to dovesti do povećanja nataliteta. Međutim, prema poslednjim statističkim podacima, priraštaj u Crnoj Gori nije bio u alarmantnom stanju da bi bila potrebna ovakva zakonska odredba. U ovoj situaciji bilo bi iluzorno očekivati da Ombudsman čak nezakonito djeluje da bi se pokazao kao jedini koji će u Crnoj Gori riješiti problem koji su drugi napravili.

Ljupka Kovačević je dodala da je za njih iz civilnog društva onda iluzorno da se obraćaju bilo kojoj instituciji u državi koja ne može da rješava probleme, jer troše njihovu energiju, a dobijaju nemoć institucija kojima se obraćaju.

Siniša Bjeković je prokomentarisao da im stepen moći ili nemoći ne određuje njihov lični utisak o određenoj pojavi, već to utvrđuje Zakon. Još jednom je podsjetio da je u situaciji kad je pokrenut sudski postupak, u ovom slučaju inicijativa za ocjenu ustavnosti i zakonitosti, Ombudsman dužan da obustavi postupak.

Trećim panelom na temu “ Uloga civilnog sektora u razvijanju politika za borbu protiv diskriminacije” moderirali su Boris Raonić, programski direktor u NVO „Građanska alijansa” i Nenad Koprivica, izvršni direktor NVO „CEDEM”.

Boris Raonić je saopštio da u Crnoj Gori postoji ogroman prostor za djelovanje civilnog sektora, navodeći da je civilni sektor učestvovao u radnim grupama za izradu ključnih zakona u oblasti ljudskih prava, a prisutni su i na javnoj sceni jer se gotovo svakodnevno oglašavaju po pitanju različitih dešavanja. NVO doprinose pisanju raznih izvještaja, inicirali su prajdove, organizovali javne skupove, zastupali žrtve diskriminacije, ispitivali stavove javnog mnjenja, obraćali se Ombudsmanu. Djeluju u konzervativnom društvu pa su neke od tema u oblasti ljudskih prava kod nas još uvijek tabu teme, a vlast i opozicija ne govore previše o njima. Akademski sektor nije aktivan u ovoj oblasti i ne pamt kad je neko od akademskih građana, sem jedne profesorice sa Pravnog fakulteta govorio o ovim temama. Saopštio je da su se nalazi o diskriminaciji sadržani u Izvještaju Stejt Dipartmenta o Crnoj Gori značajno poklopili sa ocjenama nevladinih organizacija. Ocijenio je da je civilni sektor u Crnoj Gori uradio ogroman posao na ovu temu, ali, po njegovoj procjeni, nije uspio, o čemu bi trebalo više razgovarati.

S druge strane, ukazao je i na, po njegovoj ocjeni, licemjerno ponašanje dijela civilnog sektora što predstavlja veliki problem, jer ukoliko se u izvještajima, prvenstveno u Izvještaju EK o napretku nađu netačni podaci i ukoliko se takvi podaci iznose na brojnim sastancima sa predstavnicima međunarodne zajednice, onda se može o ovom govoriti, a posebno ako je to prouzrokovano ličnim animozitetom i time što Ombudsman u određenom trenutku nije htio da ih poslušati da radi onako kako su oni očekivali da radi. Saopštio je da Ombudsman ne bi smio da kaže da su žene sposobnije za javne funkcije, jer je to jedna vrsta diskriminatorne izjave, niti bi službenici institucije Ombudsmana neudate ženske osobe trebalo da oslovljavaju sa gospođica, što se moglo čuti tokom Konferencije. Dodao je da se problem ne može rješavati ukoliko se ne identifikuje. Ukoliko se ne prepozna da se institucija Ombudsmana razvija poređenjem sa situacijom od prije pet godina, onda se ne može razumjeti gdje se danas nalazi ta Institucija.

Raonić je mišljenja da treba pohvaliti to što je institucija Ombudsmana zaposlila nove kadrove, povećala budžetska sredstva, riješila sve pritužbe u ovoj oblasti. S druge strane, smatra da institucija Ombudsmana mora imati intenzivniji javni nastup kako bi kvalitetnije predstavili šta su uradili, pa se možda ne bi mogle desiti greške kakve su se vidjele u brojnim izvještajima međunarodnih organizacija.

Nenad Koprivica je saopštio da CEDEM od osnivanja značajne aktivnosti posvećuje prevenciji i borbi protiv diskriminacije, kao i zaštiti i afirmaciji ljudskih prava. Radili su brojna istraživanja i bili inicijator prvog zakona o zabrani diskriminacije još 2005. godine kada su napravili prvi tekst zakona, a kasnije su bili članovi radne grupe za njegovu izradu. Sa međunarodnim partnerima, prvenstveno OEBS-om i UN agencijama i Ministarstvom za ljudska i manjinska prava organizovali su brojne edukativne aktivnosti za državne službenike i predstavnike civilnog sektora.

Predstavio je rezultate istraživanja o percepciji diskriminacije u Crnoj Gori koje je CEDEM realizovao u decembru 2015. godine i uporedio ih sa rezultatima istraživanja od 2010. godine. Istraživanjem su obuhvaćeni stavovi građana o diskriminaciji u oblastima zapošljavanja, obrazovanja, dostupnosti zdravstvene zaštite, pružanja javnih usluga od strane javnih vlasti i prava na sopstvenu kulturu i zaštitu. Kriterijumi koji su operacionalizovani u istraživanju su: pol/rod, nacionalnost, vjeroispovijest, političko uvjerenje, godine starosti, invaliditet i seksualna orijentacija. Korišćena je standardna metodologija koju CEDEM koristi u svim istraživanjima. Rezultati su pokazali da je u 2015. godini došlo do povećanja diskriminacije u svim oblastima koje su mjerili, posebno po političkom uvjerenju i da je uprkos nizu višegodišnjih aktivnosti diskriminacija i dalje u velikoj mjeri izražena u Crnoj Gori. Građani smatraju da je diskriminacija najviše izražena u oblasti zapošljavanja, a najizraženija je diskriminacija po osnovu političkog uvjerenja. Veći je procenat građana koji smatraju da se ne ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije. Po rezultatima istraživanja, političke partije daju najmanje doprinosa u borbi protiv diskriminacije. Po rezultatima, u slučaju diskriminacije

građani bi se prvo obratili policiji, a onda Ombudsmanu, s tim što se u 2015. povećao procenat građana koji bi se obratili Ombudsmanu. Koprivica je saopštio da se i poslije dugog niza godina u kojima se govorilo o borbi protiv diskriminacije i afirmaciji ljudskih prava može konstatovati da je diskriminacija u Crnoj Gori prisutna u velikoj mjeri. U prosjeku svaki drugi građanin smatra da je prisutna politička diskriminacija. Najnegativniji trend ima diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije. Građani smatraju da NVO sektor daje najveći doprinos u borbi protiv diskriminacije, a obrazovne institucije i mediji takođe imaju važnu ulogu.

Ljupka Kovačević je mišljenja da bi bilo interesantno prikazati kako muškarci i žene percipiraju određene stvari u vezi sa diskriminacijom i da u istraživanju treba uključiti rodni aspekt.

Koprivica je saopštio da je saglasan sa sugestijom, s tim što je napomenuo da su upoređivali podatke sa rezultatima istraživanja iz 2010. godine i zbog toga koristili istu listu indikatora i mjera.

Boris Raonić je mišljenja da bi dobro bilo da se uradi neko istraživanje po pitanju solidarnosti, jer smatra da ugrožene grupe u Crnoj Gori ne podržavaju jedna drugu, osim što se LGBT Forum Progres pojavljuje i kada su okupljanja izbjeglica, žena i slično. Smatra da je nedostatak solidarnosti između ugroženih grupa ključni problem u Crnoj Gori.

Ljupka Kovačević smatra da se ne može očekivati da višestrukodiskriminirane grupe u Crnoj Gori budu solidarne.

Petar Đukanović iz Centra za građansko obrazovanje je saopštio da su u prethodnom periodu bili aktivni sa kritikom onog što je radio Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, ali su njihove argumente sučelili sa argumentima Zaštitnika svaki put javno i na sjednicama Odbora za ljudska prava i slobode prilikom razmatranja Izvještaja o radu Zaštitnika. Ne smatra obaveznim da sve nevladine organizacije treba da imaju isti stav po pitanju rada institucije Zaštitnika. Diskusija i kritika koju su ispoljili prema radu Zaštitnika je bila konstruktivna i dovela do mogućnosti da građani čuju prave i tačne informacije i razjasne brojna pitanja. Saopštio je da su posljednje vrijeme riješili neke vrste nesporazuma koje su imali i razmijenili su određene informacije sa Zaštitnikom i zaposlenima u Instituciji.

Saopštio je da je i CGO u februaru 2016. godine radio istraživanje stavova javnog mnjenja o diskriminaciji i homofobiji u Crnoj Gori. Rezultati se u velikoj mjeri poklapaju sa rezultatima istraživanja drugih nevladinih organizacija. Građani smatraju da su najviše diskriminirane osobe sa invaliditetom i stare osobe, a u vrhu liste diskriminiranih su i osobe drugačije seksualne orijentacije, Romi, HIV pozitivne osobe i žene. U borbi protiv diskriminacije vrlo važnu ulogu ima obrazovanje, a po njegovoj ocjeni naše obrazovne institucije čine malo u toj oblasti. Po njihovom istraživanju nivo homofobije u Crnoj Gori se povećava uprkos svim mehanizmima koji su na raspolaganju institucijama. Smatra da u našem formalnom obrazovnom sistemu nijesu u dovoljnoj mjeri zastupljene teme koje se odnose na ljudska prava. Analize programa udžbenika za srednje škole i jednim dijelom udžbenika za osnovne škole su pokazale da udžbenici ne sadrže teme koji se tiču LGBT problematike ili postoje samo sadržaji koji se tiču rodne ravnopravnosti u izbornim predmetima. Smatra da se u formalnom obrazovnom sistemu najviše traži prosta reprodukcija znanja, a vrlo malo pažnje se posvećuje razvoju kritičke misli o pojavama i procesima koji se dešavaju u društvu. Iz tog razloga, izrazio je žaljenje što Konferenciji ne prisustvuju predstavnici obrazovnih institucija.

Zamjenik Zaštitnika Siniša Bjeković je pojasnio da su predstavnici institucije Zaštitnika od Evropske komisije tražili da im daju podatak samo o jednoj stvari, a to je u kojem predmetu koji se ticao prava LGBT osoba nije postupljeno. To su razjasnili sa predstavnicima organizacija koje se zalažu za prava LGBT osoba. Kritike Centra za građansko obrazovanje i svih drugih nevladinih organizacija su im samo pomogle da dođu do rezultata koje su ostvarili u 2015. Takođe je saopštio da nijesu mogli obezbijediti prisustvo svih na Konferenciji, ali će organizovati slične aktivnosti ubuduće.

Zamjenik Zaštitnika je saopštio da je veliki broj neprijavljenih slučajeva diskriminacije, a postojanje Zakona nije garancija zaštite od diskriminacije. Ne postoji mogućnost da sa toliko zaposlenih u Instituciji (četiri službenika i zamjenik) koji se bave pitanjima jednakosti i zabrane diskriminacije pokriju sva moguća područja, pa im je svaki input od civilnog sektora veoma značajan.

Stevan Milivojević, izvršni direktor NVO LGBT Forum Progres je saopštio da predstavnici organizacija osoba sa invaliditetom koji su učestvovali u Radnoj grupi za analizu usklađenosti zakona sa Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom nijesu bili upoznati sa konačnom verzijom dokumenta koji je upućen Vladi na razmatranje. Ubuduće bi više pažnje trebalo posvetiti partnerskom odnosu nevladinih

organizacija i ministarstava i drugih organa državne uprave. Podsjetio je da je nedavno ukinut Savjet za zaštitu od diskriminacije, a da nijesu dobili adekvatno objašnjenje tog postupka, navodeći da je on, kao član Savjeta o tome saznao iz medija. Nije sigurni da li su se stekli svi neophodni uslovi da ministarstva koja su nadležna za pitanja zaštite od diskriminacije mogu sama da rade. Saopštio je da postoje problemi u implementaciji zakona i njihovom razumijevanju. Ukazao je da je Akcioni plan za implementaciju Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba za 2016. donešen tek u martu. Saglasan je da je pitanje solidarnosti među civilnim sektorom veoma važno i trebalo bi ga poboljšati, navodeći da su oni ostvarili veoma dobru saradnju sa ženama Romkinjama koje razumiju probleme sa kojima se pripadnici LGBT populacije suočavaju. Saopštio je da je urađena analiza zastupljenosti LGBT tematike u udžbenicima koja je pokazala da je ova tema zastupljena u izbornim predmetima, a u određenim stručnim školama korišćeni su udžbenici koji su diskriminatorni, jer se u njima navodi da je homoseksualnost devijantna forma ponašanja. Naveo je da ti udžbenici nijesu štampani u Crnoj Gori, ali su u saradnji sa Ministarstvom prosvjete ovaj problem su riješili.

Tijana Žegura iz NVO "Juventas" je zamolila Borisa Raonića da pojasni konstataciju o licemjernom nevladinom sektoru. Upitala je i na osnovu čega se mjeri da li je izvještaj neke nevladine organizacije tačan ili netačan. Smatra da je doprinos NVO u oblasti ženskih prava, LGBT osoba i osoba sa invaliditetom veoma dragocjen i ogroman.

Boris Raonić je upitao da li ona misli da civilni sektor ne može da pogriješi i dostavi pogrešnu informaciju. Saopštio je da civilni sektor radi ogroman posao, ali sa druge strane postoji licemjerno ponašanje koje se manifestuje davanjem netačnih informacija radi ostvarivanja ličnog interesa.

Siniša Bjeković je naveo da ne bi bilo dobro da se polemika nastavi na način koji bi mogao da obesmisli cijelu Konferenciju, jer je njihov cilj bio da homogenizuju sve subjekte u funkciji borbe protiv diskriminacije. Naglasio je da se institucija Zaštitnika jednako ponašala ranije kao što će se ponašati i ubuduće. Te kritike ih jesu dotakle, jer izvještaje o kojima se govori prati konstatacija da se u nekim predmetima koji se tiču zaštite prava LGBT osoba nije postupalo. Međutim, ta šteta je mnogo manja u odnosu na korist koju su dobili, jer su imali razgovore sa većinom nevladinih organizacija i iz toga crpe ogromnu korist.

Senka Danilović iz Centra za obuku u sudstvu i Državnom tužilaštvu je saopštila da Centar, kao samostalni državni organ funkcionise od oktobra 2015. godine i bavi se obrazovanjem nosilaca pravosudne funkcije. Ne bi bilo dobro da se pomisli da se nosioci pravosudne funkcije nijesu usavršavali dok nije postojao Centar, jer nosioci pravosudne funkcije svakodnevno unapređuju svoja znanja i vještine. Centar treba da prepozna sve potrebe nosilaca pravosudne funkcije i onih koji su korisnici usluga sudova i tužilaštava. Nacionalni je partner Savjeta Evrope za implementaciju Projekta PREDIM koji se odnosi na prevenciju diskriminacije, pa očekuje da će u okviru ovog projekta biti realizovane brojne aktivnosti na edukaciji nosilaca pravosudne funkcije. Pred sudovima je bilo oko 50 postupaka koji se tiču zabrane diskriminacije, a riječ je o građanskoj, a ne prekršajnoj i krivičnoj materiji. Smatra da je potrebno uložiti više napora na edukaciji lica čija su subjektivna građanska prava povrijeđena ili se osjećaju povrijeđenim, kao i advokata, jer vrlo često ono što nije diskriminacija oni pokušavaju "servirati" sudovima kao diskriminaciju. Istakla je da oni dobro znaju šta je diskriminacija i spremni su da ranjivim grupama pruže zaštitu.

Nada Bjeković, predsjednica Suda za prekršaje u Podgorici je saopštila da u radu nijesu imali predmeta u vezi sa Zakonom o zabrani diskriminacije, ali to nije problem sudova za prekršaje i neznanja sudija, već problem podnosilaca zahtjeva koje bi trebalo dodatno edukovati, jer građani ne prepoznaju šta je diskriminacija.

Drugog dana Konferencije organizovana su tri panela na teme: „Evropska perspektiva, potencijali u oblasti antidiskriminacije”, „Specifične vulnerabilne grupe u borbi protiv diskriminacije” i „Višestruka diskriminacija i socijalna isključenost”.

U okviru panela „Evropska perspektiva, potencijali u oblasti antidiskriminacije“ uvodna izlaganja imali su Dražen Cerović, član Savjeta za građansku kontrolu rada policije i Vlado Dedović, direktor Pravnog odjeljenja u NVO „CEMI“. Posebna pažnja bila je posvećena raspravi o nasilju nad ženama i nasilju u porodici, kao obliku diskriminacije, te obavezama koje proizilaze iz Istanbulske konvencije.

Dražen Cerović, član Savjeta za građansku kontrolu rada policije je istakao da Savjet od svog osnivanja 2005. godine sa posebnim senzibilitetom prati primjenu policijskih ovlašćenja u vezi sa nasiljem u porodici, o čemu kontinuirano diskutuju sa civilnim društvom, parlamentarnim odborima, organima izvršne vlasti i Zaštitnikom, kao i na sjednicama Savjeta. Trude se da stalno snaže nacionalni dijalog o ovoj temi, povodom koje još uvijek ima mnogo toga da se preduzme. Savjet je podržao primjedbe i napore ženskih grupa da se unaprijedi zvanična policijska statistika u vezi sa porodičnim nasiljem. Ocijenili su neophodnim potrebu da se ona pažljivije evidentira, prati i prezentuje i da se manipulacija ovim podacima iskorijeni. Promovisali su pristup da se uz učešće ženskih grupa za zaštitu ljudskih prava pomogne policiji da izgradi pouzdanu i kredibilnu statistiku u vezi sa tematikom porodičnog nasilja i izdali preporuke koje policija poštuje.

Smatraju da je za prevenciju, suzbijanje i zaštitu nasilja od porodici ključno osigurati dosljednu primjenu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i unaprijediti kapacitete, osposobljenost i senzibilitet policijskih službenika koji postupaju u ovim slučajevima, kao i da je neophodno nastaviti sa razvijanjem bliske komunikacije i saradnje Uprave policije s organizacijama civilnog društva koje rade sa ženama i djecom žrtvama nasilja. Od posebnog je značaja da se osigura kvalitetna primjena Zakona u svim sredinama u Crnoj Gori, bez obzira na lokalne prilike i specifičnosti, mentalitet i razvijenost osnovnih ljudskih prava, a naročito je važan razvoj multidisciplinarnе i multisektorske saradnje i pristupa u rješavanju problema nasilja u porodici. Stav Savjeta je da nasilje u porodici treba profesionalno postaviti kao integralni dio pitanja ukupne nacionalne bezbjednosti, a nikako kao privatno ili porodično pitanje.

Organizacije civilnog društva, posebno ženske grupe, imale su ozbiljne primjedbe na niz primjera porodičnog nasilja u kojima su prepoznali neadekvatnu primjenu policijskih ovlašćenja, pa je Savjet preporučio i pozvao upravu policije da u saradnji sa zainteresovanim ženskim grupama organizuje periodične konferencije vezane za slučajeve nasilja u porodici na kojima bi se partnerski, konstruktivno i odgovorno diskutovalo o primjeni Zakona, zakonskim ovlašćenjima i primjeni istih od strane policije, uočenim izazovima, primjedbama žrtava porodičnog nasilja i NVO, kako bi se kreirala rješenja za unapređenje primjene policijskih ovlašćenja i kvalitetniju zaštitu i podršku žrtvama porodičnog nasilja. Od novembra 2015. do danas organizovane su tri konferencije o slučajevima zaštite od nasilja u porodici, na nivou nadležnosti Centra bezbjednosti Podgorica. Na konferencijama učestvuje kompletan sastav Jedinice kriminalističke policije za suzbijanje nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, načelnik Odjeljenja bezbjednosti kriminalističke policije CB Podgorica i načelnik Stanice kriminalističke policije za suzbijanje krvnih delikata i nasilja u porodici, članovi Savjeta i stručni timovi NVO „Centar za ženska prava“, „SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica“ i „Sigurna ženska kuća“. Ovaj mehanizam se pokazao kao kvalitetan i efikasan i predstavlja priliku da se odmah registruju i koriguju propusti u postupanju policije. U posljednjih pola godine nije postojala nijedna primjedba na postupanje policijskih službenika CB Podgorica u vezi sa zaštitom od nasilja u porodici. To je dobar rezultat koji treba ponoviti u drugim sredinama, kako bi se postigao zajednički cilj policije, organizacija civilnog društva i Savjeta za građansku kontrolu rada policije.

Zamjenik Zaštitnika Siniša Bjeković je pojasnio da je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava centralno tijelo koje se bavi prikupljanjem podataka o nasilju u porodici i da se taj dio statističkih podataka sliva u instituciju Zaštitnika, jer je shodno članu 3 Istanbulske konvencije porodično nasilje jedan od oblika diskriminacije.

Biljana Pejović iz Ministarstva za ljudska i manjinska pravaje saopštila da je Vlada nedavno usvojila Izvještaj o sprovođenju Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti sa kompletnom statistikom, koji je objavljen na sajtu Ministarstva. Podaci su, u skladu sa zakonskim obavezama, dobijeni iz različitih institucija. U 2016. Ministarstvo će u okviru IPA programa sprovesti istraživanje o tome koliko košta nasilje u porodici i nasilje nad ženama. Zaključila je da se mora preventivno djelovati i da treba suzbijati sve oblike nasilja nad ženama.

Ljiljana Raičević, izvršna direktorica „Sigurne ženske kuće“ je istakla da državne institucije treba da prepoznaju da su prva karika u lancu pomoći žrtvama nasilja. „Sigurna ženska kuća“ je na mukotrpan način uspostavila dobru komunikaciju sa policijom, akroz obuke je edukovano oko 700-800 policajaca. Ocijenila je da postoji velika diskriminacija prema ženama koje prijavljuju nasilje pogotovo od strane starijih policajaca. Crna Gora je potpisnica brojnih konvencija u ovoj oblasti, među kojima je Istanbulska konvencija.

Smatra da je odredba Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti o naknadama za majke sa troje ili više djece diskriminatorna prema velikom broju žena, pogotovo onima sa sela, ali i prema muškarcima, samohranim očevima.

Raičević je upoznala učesnike Konferencije sa Podgoričkom deklaracijom, koja se oslanja na Istanbulsku konvenciju. Predsjednik Crne Gore je podržao ovu deklaraciju i predložio i ostalim državicima njeno potpisivanje, pa se nada da će ista biti prepoznata u Evropi. Mišljenja je da država treba da finansira skloništa za žrtve nasilja i SOS telefone i da više djeluje u ovoj oblasti. Nevladin sektor ukazuje na diskriminaciju prema ženama žrtvama nasilja prilikom prijema u bolnice i policijske stanice, kao i na diskriminaciju nezaposlenih žena koje zbog ekonomskih uslova i dalje žive sa nasilnicima. Takođe, neke zakonske mjere za zaštitu žrtava nasilja u porodici, kao što je mjera udaljenja iz stana, se ne poštuju.

Vlado Dedović, direktor Pravnog odjeljenja u NVO „CEMI“ je saopštio da je Crna Gora ratifikacijom Istanbulske konvencije preuzela niz obaveza koje se odnose na zaštitu žrtava nasilja. Uključen je u inicijativu „Centra za ženska prava“ koja ima za cilj uspostavljanje nezavisnog fonda za finansiranje naknada štete za žrtve krivičnih djela nasilja. Ove žrtve se često ne pridružuju krivičnom gonjenju, čime gube pravo na odštetni zahtjev nakon okončanja krivičnog postupka. Donošenjem Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja, čije je usvajanje započeto prošlo, preuzeta je obaveza uspostavljanja državnog fonda za finansiranje ovih naknada. Ograničavajuća okolnost je što će njegova primjena početi danom pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji. Status žrtve neće biti formalno priznat kroz sudsku presudu, već će žrtve taj status dobijati samim činom prijavljivanja krivičnog djela nasilja, bez obzira da li će se pridružiti krivičnom gonjenju ili ne. Riječ je o revolucionarnom planu koji će biti primjenljiv kada bude primjenljiv Zakon. Ova tema treba da bude u fokusu Ministarstva pravde i nevladinih organizacija koje se bave ovom oblašću.

Ljiljana Raičević je ukazala na probleme sa neisplaćivanjem alimentacija navodeći slučajeve u kojima bivši muževi prijavljuju lažne podatke o visini svojih zarada. Imaju odličnu saradnju sa poslanicama koje pružaju pomoć i amandmanskim djelovanjem na predloge zakona iz ove oblasti. Podatak da je svaka treća žena u Crnoj Gori žrtva neke vrste nasilja nije tačan, jer su njime pogođena ne samo njihova djeca, već i majke, sestre i druge bliske ženske osobe. Država bi trebalo više da štiti žrtve nasilja, jer sudije ne daju maksimalne kazne. Često žena u samoodbrani povrijedi muškarca, koji onda prijavi nasilje, zbog čega se stiče utisak da je veliki broj muškaraca koji su žrtve nasilja u porodici. Važno je prepoznati ko je nasilnik, a ko žrtva. Ne postoje krizni centri ili slične ustanove za žrtve silovanja i drugih seksualnih zločina, opšti ili specijalni protokoli za postupanje sa tim žrtvama niti specijalizovane besplatne službe. Takođe, mali je broj prijavljenih slučajeva incesta.

Na konstataciju Ljiljane Raičević da veliki broj sudija nije bio upoznat sa Zakonom o nasilju u porodici, kao i da nijesu upoznati sa donešenim zakonima koje treba da primjenjuju, reagovala je Nada Bjeković, predsjednica Suda za prekršaje u Podgorici. Ocijenila je da je ova konstatacija netačna jer su sudije izuzetno upoznate sa propisima koji se donose. Katalog propisa koji je dostupan svakom sudiji se svakodnevno ažurira. Neprihvatljivo je generalizovati i optuživati sudije da ne poznaju zakone koje treba da primjenjuju. Zakonu o nasilju u porodici, kao vrlo važnom, posvećeno je puno pažnje i obrađivan je na brojnim obukama. Raičević je pojasnila da je govorila o prethodnom periodu, kada je tek počela primjena ovog Zakona.

Prof.dr Nevena Petrušić je saopštila da je jako puno učinjeno u ovoj oblasti i da je to pitanje kojim se institucije bave, što je veliki iskorak. Važni su dobri zakoni i dobre procedure koje omogućavaju efikasnije djelovanje institucija. Gledajući dugoročno, od izuzetnog značaja je obrazovanje. Pored analize koliko košta nasilje nad ženama koja će sigurno pokazati da su troškovi preventivnog djelovanja mnogo manji, smatra da bi bilo jako korisno, iako je to u nekim segmentima već rađeno, da se analiziraju nastavni programi i sadržaji materijala iz kojih stiču znanja budućim policajci, sudije, tužioci. Edukacija i rodna senzibilizacija su potrebne, jer je riječ o izuzetno važnim temama.

Na pitanje Ljiljane Raičević o broju primijenjenih mjera udaljenja iz stana za počinioca nasilja u porodici, Siniša Bjeković je odgovorio da je u 2015. bilo 39 izrečenih mjera udaljenja iz stana, a da je ukupno izrečeno 227 zaštitnih mjera, od čega se veliki broj odnosi na zabranu približavanja i zabranu uznemiravanja ili uhođenja. Otvoreno pitanje jeste gdje izvršavati mjere obaveznog liječenja u psihijatrijskoj ustanovi. To je ozbiljan problem sa kojim se suočavaju i sudovi i žrtve jer se očekuje da se izvrši resocijalizacija i psiho-sociološki tretman počinitelaca kako se ne bi ponavljale slične situacije.

Problem predstavlja nadzor nad izvršenjem zaštitnih mjera. Kasnilo se sa formiranjem multidisciplinarnih timova u lokalnim zajednicama, koji su u nekim opštinama formirani tek u septembru 2015.

Ljupka Kovačević, aktivistkinja Animeje iznijela preporuku da u instituciji Zaštitnika treba da postoji zaštitnik za ženska ljudska prava, ocjenjujući nespornim da žene koje ulaze u sudske i druge procese trpe dodatnu diskriminaciju, koja nije prepoznata ni sankcionisana, a zaštitnik za ženska prava bi pratio te procese. Znanje sudija nije dovoljno da bi se spriječila diskriminacija, potreban je i stepen svijesti o ženskim pravima i vlastitoj mizoginiji. Tu je jako važna uloga Zaštitnika ljudskih prava i sloboda kao nezavisne institucije. Potrebno je da se zna ko je osoba kojoj se u ovim procesima ženske organizacije mogu obratiti da prati nezavisno proces. Ogroman broj žena odustaje od sudskih procesa. Bjeković je već upoznat sa ovom preporukom i saglasan je da treba da postoje posebni sektori i osobe u instituciji Zaštitnika i to ne samo za prava žena, već i za prava osoba sa invaliditetom, prava manjina i slično. Mišljenja je da Crna Gora kao administrativna cjelina nije toliko moćna da pokrije sve potrebe. Građani se mogu obratiti Zaštitniku u bilo kom slučaju kada smatraju da je u toku postupka žrtva nasilja u porodici bila u podređenom položaju. Cilj je ne samo da se vrši monitoring na osnovu statističkih podataka već da na poziv ženskih organizacija Zaštitnik prisustvuje određenim sudskim postupcima. Praćenje i zaštita prava, između ostalog, i žrtava oštećenih u postupku nije samo dužnost Zaštitnika već i sudija. Kovačević insistira na proaktivnom ponašanju Ombudsmana i smatra da on tokom godine treba da odabere deset slučajeva i da utvrdi da li su povrijeđena prava žrtve tokom postupka. Tako bi Ombudsman samoinicijativno prisustvovao na slučajno odabranim postupcima, a ne na poziv ženskih organizacija. Bjeković je kazao da trenutno postoji 12 predmeta koji su po mišljenju Zaštitnika bili sporni i gdje neposredno traže od suda da se konkretno izjasne o položaju žrtava u postupcima, pogovoto prekršajnim. Institucija Zaštitnika reaguje u svakoj situaciji kada im se obrate stranke zbog eventualnog kršenja prava žrtve tokom postupka. Osnovni preduslov da bi se institucija Zaštitnika umiješala u postupak je saznanje o eventualnom kršenju prava. Imajući u vidu kapacitet institucije Zaštitnika, kakav god bio, da odgovori na 1717 predmeta u radu samo prekršajnih sudova, bez krivičnih kojih je bilo oko 200, može se razumjeti pozicija ove institucije.

Dražen Cerović je saopštio da se Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u nekim sredinama na sjeveru Crne Gore ne primjenjuje kao u Podgorici. U zatvorenim sredinama na sjeveru države postoje problemi sa percepcijom policijskih službenika u pogledu njegove primjene. Takođe, neki policijski službenici nagovaraju podnosioca prijave da odustane odnjenog podnošenja. U Podgorici su u posljednjih tri mjeseca izvršene određene kadrovske rotacije policijskih službenika koji se bave nasiljem u porodici i u tom periodu nije bilo prigovora na njihov rad.

Tijana Žegura, programska direktorica u NVO „Juventas“ je istakla da je jako važno raditi na prevenciju ovoj oblasti, kao i na edukaciji budućih sudija i tužilaca. Razumije da je onima koji su već profesionalno definisani teško da izmijene način rada i razmišljanja. Kao razvedena žena i majka iznijela je lični primjer. Kako se po Zakonu neplaćanje izdržavanja djece goni po službenoj dužnosti, podnijela je prijavu. Iako je propisana suma obeštećenja, sudija je donio odluku da se od tog novca oduzmu godine koje je njen bivši suprug proveo u zatvoru, za šta su joj iz ženskih organizacija rekli da je riječ o protivzakonito donešenoj odluci. Navedeno doživljava kao nasilje države nad njom i njenom djecom jer je država kao samohranu majku nije prepoznala kao nekog kome je potrebna pomoć, osim u vidu prioritnog upisivanja djece u vrtić. Zapitala se da li je sudska odluka o plaćanju alimentacije nižeg prioriteta.

Na riječi Tijane Žegure reagovala je Senka Danilović iz Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu koja je njenu izjavu da je država preko suda vršila nasilje nad njom i njenom djecom ocijenila pregrubom. Premalo je podataka dato da bi se moglo zaključiti da li je odluka suda zakonita, a Žegura nije iskoristila pravo na žalbu sudu više instance da bi se ispitala pravilnost prvostepene odluke.

Vlado Dedović, direktor Pravnog odjeljenja u NVO „CEMI“ je saopštio da se diskriminacija ne vezuje samo za Pregovaračko poglavlje 23, već i za ostala poglavlja, pogotovo Poglavlje 24, s aspekta položaja migranata i azilanata, kao i Poglavlje 19 s aspekta socijalne zaštite. Mišljenja je da svi u Crnoj Gori žele proaktivnu instituciju Zaštitnika ljudskih prava i sloboda. Kao primjer proaktivnog pristupa istakao je saopštenje Zaštitnika povodom aktuelnog političkog procesa - Sporazuma o fer i slobodnim izborima u kojem govori o mogućnosti narušavanja uspostavljenog pravnog poretka. Misija organizacija civilnog sektora je ista, da se kroz proaktivan pristup ukaže na sistemske probleme i

nedostatke u sistemu zaštite ljudskih prava. Na početku pregovaračkog procesa defisane su tri ključne teme kada je riječ o diskriminaciji koje su se dominantno bazirale na predlozima organizacija civilnog društva. To su: uspostavljanje konkretnih koraka za osiguravanje primjene nediskriminacije u praksi, koji se odnose na jačanje institucija i usvajanje novog pravnog okvira, zatim osiguravanje primjene rodne ravnopravnosti u praksi kroz veću efikasnost na polju zaštite od nasilja u porodici i posebne mjere podrške naročito u odnosu na zapošljavanje i javnu zastupljenost žena i, na kraju, okončavanje diskriminacije pripadnika LGBT populacije u čemu postoji određeni napredak u posljednjim godinama, ali značajni pomaci će izostati do regulisanja statusa istopolnih zajednica. Željno se isčekuje usvajanje tog zakona, ali se plaši da u 2016. godini, kao izbornoj, teme koje su neposredno vezane za ljudska prava neće biti u fokusu pažnje. Potrebno je da predstavnici civilnog sektora insistiraju da predstavnici političkih subjekata daju konkretne odgovore na pitanja iz oblasti ljudskih prava.

Nema značajnih iskoraka po pitanju javne zastupljenosti žena, jer je Crna Gora posljednja država u regionu po broju žena u Parlamentu i Dedović smatra da ima još mnogo prostora za unapređenje ove oblasti. Prepoznajući problem, izvršene su izmjene izbornog zakonodavstva, shodno kojima svako četvrto mjesto na izbornoj listi pripada kandidatu manje zastupljenog pola, dok se civilni sektor zalagao da to bude svako treće mjesto. Takođe, propisano je da će kandidat manje zastupljenog pola, tj. žena, u slučaju napuštanja poslaničke funkcije, biti zamijenjena prvom narednom ženom sa izborne liste. Zaključio je da u određenim političkim strukturama ne prepoznaju značaj učešća žena u politici.

U okviru panela „ **Specifične vulnerabilne grupe u borbi protiv diskriminacije**“ uvodna izlaganja imali su Muhamed Uković, potpredsjednik Romskog savjeta u Crnoj Gori i Stevan Milivojević, izvršni direktor LGBT Foruma Progres.

Muhamed Uković, potpredsjednik Romskog savjeta u Crnoj Gori je podsjetio da postoji direktna i indirektna diskriminacija, da je direktna lakše prepoznatljiva, a da je za prepoznavanje indirektna neophodno poznavanje pravnih propisa. Kada određena zakonska odredba ili praksa dovodi pripadnike neke nacionalne manjine u nepovoljan položaj u poređenju sa drugim zajednicama riječ je o tipičnom primjeru diskriminacije. To što zakonski propisi zabranjuju diskriminaciju ne znači da ona ne postoji. Romi u Crnoj Gori su bili i ostali najsiromašniji, najmanje obrazovani i najmanje zaposleni narod. Oni ne postoje kao politički subjekti, nema ih u lokalnom i nacionalnom parlamentu, ni u lokalnoj upravi i institucijama sistema u kojima se kreiraju državne politike. Postoje određeni pomaci, naročito u oblasti obrazovanja. 2003. godine svega 10 % romske djece je bilo upisano u škole, a danas ih je skoro 60 %, oko 100 pohađa srednju školu, a 20 fakultete, što je vrlo pohvalno. Ključni pomak je što su svi subjekti, Romski savjet, civilni sektor i državne institucije uspjeli da rješavanje problema Roma prenesu u institucije sistema, a Crna Gora je pokazala spremnost i volju da se ozbiljno bavi rješavanjem tih problema. Kao manjina ne mogu sami da se izbore sa njima i neophodna im je pomoć državnih institucija kroz primjenu afirmativne akcije, naročito u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja, zastupljenosti u organima državne i lokalne uprave i političkoj participaciji u lokalnim i nacionalnom parlamentu. Za rješavanje problema Roma neophodne su suštinske promjene u implementaciji strateških dokumenata koji se odnose na njihovu integraciju. Imaju povjerenja u državne institucije i vjeruju da će se određeni propusti ispraviti. Djelotvorno učešće Roma u institucijama sistema je od ključnog značaja za njihovu integraciju u društvo, a bez političke participacije u nacionalnom parlamentu to je iluzorno očekivati. Za rješavanje ovog problema ključna je politička volja. Zaključio je da je neophodno da cijelo društvo pokaže empatiju, toleranciju i solidarnost prema onima kojima je pomoć potrebna.

Stevan Milivojević, izvršni direktor LGBT Foruma Progres je mišljenja da je osim donošenja zakonske regulative za uspostavljanje sistema jednakosti neophodna i solidarnost među manjinskim grupama koja je izuzetno važna radi prihvatanja različitosti u bilo kom obliku. Kroz dobru saradnju sa organizacijama romske zajednice zaključili su da imaju slične probleme. Bez obzira na kom svojstvu se diskriminacija zasniva, sličnost u simptomima i posljedicama diskriminacije po zajednice je veoma velika, što treba da bude osnova za zajedničko djelovanje kako bi pomogli jedni drugima i doprinijeli društvenoj inkluziji i boljem prihvatanju od strane ostatka društva.

Muhamed Uković je podsjetio na predlog poslanice Azre Jasavić da Romi imaju jedan zagaranтовan mandat u Skupštini, koju nijesu podržali ostali politički subjekti, a čak ni manjinske partije.

Ivana Vujović iz NVO „Juventas“ jekazala da je za političku participaciju Roma jako važno da se svi zajedno izbore za zagaranтовan mandat, ali da je zapazila da druge manjinske grupe ne samo da ne podržavaju ovu ideju već izražavaju otpor prema njoj. Kako je u Skupštini zastupljena jedna manjinska nacionalna zajednica koja je u društvu prisutna u istom procentu kao i romska, mišljenja je da su trenutnom pozicijom Romi diskriminirani, sa čime se saglasio Uković.

Na pitanje Ljiljane Raičević koji je broj Roma u Crnoj Gori, s obzirom da se pominju podaci od 6.000 do 20.000, Uković je odgovorio da se tim podacima dosta manipuliše, ali da smatra da ih nije preko 7.000.

Ana Vuksanović, sekretarka Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore saopštila je da politička borba za cenzus u Parlamentu dugo traje i da je ona za hrvatsku nacionalnu zajednicu trajala 12 godina, do dobijanja pozitivnog mišljenja Venecijanske komisije. Osim političke volje, potrebna je i pravna pomoć. Ponosna je što imaju poslanicu u Skupštini i nastoje da što više suzbiju rodnu neravnopravnost. Hrvatska nacionalna zajednica je spremna za rješavanje svih spornih pitanja, a da to nikad ne bude na štetu drugih zajednica.

Biljana Pejović iz Ministarstva za ljudska i manjinska pravice upozнала sa nedavnim donošenjem Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016 – 2020. U Crnoj Gori je 6251 pripadnik romske zajednice, odnosno 1,01 % ukupnog stanovništva, 2054 Egipćana, tj. 0,33%, a romskim jezikom kao maternjim govori 5169 lica. Najveći broj Roma živi u Podgorici (3988), zatim Beranama (531), Nikšiću (483), Bijelom Polju (334), Herceg Novom (258), a najveći broj Egipćana je u Podgorici (685), Nikšiću (446), Tivtu (335) i Beranama (170). Ministarstvo radi na političkom aktivizmu pripadnika romske zajednice. Organizovane su brojne konferencije u saradnji sa nevladinim organizacijama koje vode pripadnice romske zajednice, kao i edukacije i kampanje. Takođe, Odbor za rodnu ravnopravnost je prepoznao potrebu većeg uključivanja pripadnika RE populacije u politiku, za šta je preduslov obrazovanje.

Alisa Džogović Murić, predstavnica Bošnjačkog nacionalnog savjeta je mišljenja da je prema Bošnjacima prisutnija indirektna, manje vidljiva diskriminacija. Predstavnicima ove zajednice treba i sami da doprinosе poboljšanje položaja kroz podnošenje inicijativa, afirmaciju društva, uključivanje u obrazovanje i donošenje odluka u institucijama. Treba afirmisati i ideju većeg obrazovanja žena i njihovog uključivanja u politiku, jer su vrlo malo zastupljene na mjestima odlučivanja, što predstavlja diskriminaciju.

Siniša Bjeković je informisao da institucija Zaštitnika traži direktno od manjinskih nacionalnih savjeta informacije o stanju prava tih zajednica koje su ad literam prenešene u Izvještaj o radu Zaštitnika, kako bi se izbjegle pogrešne interpretacije.

Stevan Milivojević iz LGBT Foruma Progres je izjavio da je zakonska regulativa koja se tiče zaštite od diskriminacije LGBT osoba na visokom nivou. Posebno je istakao Strategiju za unapređenje života LGBT osoba od 2013 – 2018 i ocijenio da je čest problem implementacija zakonske regulative. LGBT Forum Progres je uočio niz prepreka koje sprečavaju kvalitetnu implementaciju. Strategija je zamišljena kao koncizan dokument koji sadrži mjere za unapređenje stanja u periodu od pet godina. Mišljenja je da određene institucije zadužene za njenu implementaciju imaju inertan stav. Ponovio je da je Akcioni plan za implementaciju Strategije ove godine donešen tek u trećem mjesecu. Kada bi se radila analiza promjene svijesti u ovoj oblasti, rezultati ne bi bili baš dobri. LGBT grupe sunailazile na problem prebacivanja nadležnosti između institucija. Javnost su više puta upozoravali na potrebu implementacije Strategije. Kako je ukinut Savjet za zaštitu od diskriminacije, ne znaju ko je nadležan za implementaciju Strategije. Od kad prate nasilje, prijetnje i diskriminaciju ka LGBT osobama u Crnoj Gori, zabilježili su pozitivan trend po pitanju prijavljivanja slučajeva, o čemu su objavili više publikacija, što potvrđuje veću vidljivost i jačanje kapaciteta zajednice. Istovremeno, raste i broj napada, a prepoznaju se i slučajevi u kojima institucije ne reaguju na pravi način. 2010. prijavljena su četiri slučaja, tokom 2011. i 2012. taj broj je porastao na 54, u publikaciji iz 2013. obuhvatili su 220 slučajeva, a sada rade na finalnoj publikaciji koja će obuhvati najveći broj slučajeva, nekoliko stotina njih. Izdali su i publikaciju sa 25 slučajeva za koje smatraju da nijesu dobro tretirani od Tužilaštva i da nije dobro primijenjen zakon. Rađena je u saradnji sa Tužilaštvom koje je prihvatilo da je riječ o procesu koji traje i da je potrebna kontinuirana edukacija. Postojali su slučajevi

diskriminacije u kojima je uskraćena medicinska zaštita, a diskriminaciji prilikom zapošljavanja su izloženi oni koji otvoreno govore o svojoj seksualnosti. S druge strane, postoje i kompanije koje daju jako pozitivan primjer. Problem je i pitanje održivosti socijalnih servisa, koji funkcionišu u okviru nevladinih organizacija uz malu ili nikakvu pomoć države, koja je potrebna kako bi se problem sistematski riješio.

Milivojević je kazao da su sa još jednom nevladinom organizacijom pokušali da organizuju predavanje o ljudskim pravima na Filozofskom fakultetu. Studentsko vijeće i dekan su odlučili da to nije dobro za ugled Fakulteta i odbili su zahtjev. Nakon toga, LGBT Forum Progres je pokušao da uključi Ministarstvo prosvjete i da ukažu da su druge društvene grupe imale prilike da govore o ovoj temi, a da su oni odbijeni. Iz revolta su pokušali da organizuju protest ispred Fakulteta, ali isti im je policija zabranila iz mjera bezbjednosti. Pokušali su da organizuju Povorku ponosa u Nikšiću 18. septembra 2015. koja je privremeno zabranjena. Većina dosadašnjih aktivnosti po pitanju LGBT populacije se odvijala u Podgorici, a gradovi u kojima je situacija gora su zanemarivani. Namjera je bila da se poveća njihova vidljivost u drugim gradovima kako bi život LGBT osoba učinili podnošljivijim. Zaštitnik je pružio podršku u ovom slučaju i dao kvalitetno mišljenje u kojem navodi da institucije nijesu uradile sve što je bilo moguće i da je postojala inertnost, pogotovo policije u pogledu omogućavanja prava na mirno okupljanje, a onima koji su prijetili LGBT zajednici je to pravo dato.

Paradoks je što postoje kvalitetni zakoni i strategije koje predviđaju mjere za poboljšanje položaja LGBT zajednice i suštinski suprotno djelovanje u praksi koje često onemogućava njihova prava. Obrazovanje ima ključnu ulogu kako bi se smanjila homofobija, ali su naišli na otpor u kontekstu suštinske izmjene pojmova u udžbenicima. Uradili su analizu sa Centrom za građansko obrazovanje i označili mjesta gdje bi ovu tematiku trebalo ubaciti. Obrazovanje je ključno jer su počionici slučajeva diskriminacije prema LGBT osobama uglavnom mlade osobe. Predstavio je rezultate istraživanja rađenog u Nikšiću koje se odnosi na mjeru zabrinutosti za život i životne uslove određenih društvenih grupa. Kazao je da je statistika loša i u slučaju Roma, a da za položaj LGBT osoba uopšte nije zabrinuto 76,4 % ispitanika. Sa mišljenjem o LGBT populaciji su upoznati kroz svoj rad, kao i napade koji doživljavaju ove osobe i njihove prostorije. Pitanje napada je za njih bilo primarno, a isto još uvijek nije riješeno uprkos brojnim donešenim odlukama tužioca, sudija i policijskog sistema, koji sada mnogo kvalitetnije postupaju. Zaključio je da do većeg podizanja svijesti i uspostavljanja dostojanstvenog odnosa prema drugačijima još uvijek nije došlo, što uskoro očekuje.

Jelena Čolaković iz NVO „Juventas“ je podsjetila da predstoji donošenje zakona o registrovanim istopolnim zajednicama, kao i određene intervencije po pitanju prava prepoznavanja prilagođavanja pola kada je riječ o transrodnim osobama i ocijenila da je o ovome važno čuti stav institucije Zaštitnika. Iako je 2016. izborna godina, smatra da će biti ključna u odnosu na ove teme. Naglasila je da je prilikom istraživanja percepcije javnosti vrlo važno da se koristi adekvatna terminologija.

Zamjenik Zaštitnika Siniša Bjeković je odgovorio da je institucija Zaštitnika 2012. dala nedvosmisleno podršku donošenju zakona o istopolnim zajednicama i insistirala na tome. Takođe, zaključili su da je potrebno pozabaviti se pitanjima u vezi sa promjenom pola. Istakao je da je ovom skupu prisustvovala jedna od prvih transrodnih osoba koja je deklarirana u Americi, sa kojom se razgovaralo na ove teme. Zaštitnik se trudi da u svojim izvještajima koristi adekvatnu i savremenu terminologiju, iako pojam LGBT nije standardizovan.

Drago bi im bilo da od ovih organizacija dobiju sugestije za ključne i potrebne korekcije na Izvještaj Zaštitnika, uključujući terminologiju. Na polovini 2016. očekuje ih izrada novog izvještaja, odnosno informacije koju treba da dostave Odboru za ljudska prava i slobode što je veoma značajna inicijativa za njih. Takođe, Odbor je u trećem kvartalu predvidio konsultativno saslušanje o pitanjima analize dosadašnje primjene antidiskriminacionog zakonodavstva, sa ciljem da ista posluži za pripremu izmjena i dopuna Zakona o zabrani diskriminacije, koje se očekuju u IV kvartalu 2016. Kroz zaključke koji će biti usvojeni na kraju skupa i kroz izvještaje o radu Zaštitnika cilj je da se ne bave analizom sopstvenog rada, već da u izvještaju obuhvate sve ono na šta skreće pažnju civilni sektor.

Biljana Pejović iz Ministarstva za ljudska i manjinska prava je saopštila da je početkom 2016. godineministar za ljudska i manjinska prava sa predsjednikom Opštine Nikšić potpisao Sporazum o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBT osobama. Tada su dogovorene aktivnosti koje treba da

preduzme Opština Nikšić u saradnji sa civilnim sektorom i Upravom policije, radi stvaranja uslova za održavanje povorke ponosa. Imenovana je i kontakt osoba iz Opštine koja će se baviti ovim pitanjima, a razgovaraće se o mogućnostima održavanje povorke ponosa. Ministarstvo je nadležno za praćenje sprovođenja mjera akcionih planova za Strategiju za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba.

Jelena Čolaković, predstavnik NVO „Juventas“ je ocijenila da se i pored aktivnosti koje sprovodi Ministarstvo koje ima kooperativan odnos ponekad zapaža nedostatak kapaciteta za sprovođenje mjera iz Strategije kao i njihov monitoring. Ministarstvo ima prevelik obim posla za postojeći broj zaposlenih, što na neki način utiče na politike koje implementiraju i na njihove krajnje korisnike. Pored preduzetih aktivnosti, veoma je važno biti svjestan i nedostataka u sprovođenju politika.

Biljana Pejović iz Ministarstva za ljudska i manjinska pravice potvrdila da Ministarstvu nedostaje dosta kadra u odnosu na Pravilnik o unutrašnjoj sistematizaciji, ali da rade na povećanju kapaciteta. Postignuti rezultati pokazuju da Ministarstvo i sa postojećim kapacitetima uspijeva da realizuje neophodne aktivnosti.

Prof. dr Nevena Petrušić je sigurna da će u nekom trenutku u Crnoj Gori biti usvojen zakon o istopolnom partnerstvu, ali ukazuje na činjenicu koja nije apostrofirana u izvještajima Evropske unije, a kao uzrok ima istu patrijahalnu matricu, jerod država u regionu jedino u Crnoj Gori i Srbiji nijesu izjednačene bračna i vanbračna zajednica. Podsjetila je da shodno Zakonumajke sa troje ili više djece mogu ostvariti pravo na naknadu, a da žene koje su rodile troje ili više djece u vanbračnoj zajednici ne mogu da ostvare pravo na penziju svog muža, što je neprihvatljivo.

Bjeković je kazao da je Zaštitnik svjestan navedenih činjenica zbog čega je insistirao na donošenju zakona o istopolnom partnerstvu. Postoji jasno uspostavljena praksa Evropskog suda za ljudska prava u ovakvim predmetima, pogotovo u okolnostima socijalnih promjena, koja govori da je riječ o diskriminaciji.

Ivanu Vujović iz NVO „Juventas“ je interesovao stav Romskog savjeta i institucije Zaštitnika u vezi sa pozicijom Kampa Konik. Podsjetila je da je ECRI ustanovio da je riječ o segregaciji, na šta je država reagovala gradeći stanove za ova lica na istoj poziciji tako da su opet izdvojeni od ostatka stanovništva.

Siniša Bjeković je istakao da je segregacija čin prisilnog razdvajanja i da je zaključak ECRI-ja proistekao iz činjenice da nijesu obavljene konsultacije s onima o kojima se odlučuje. Postojao je jasno izražen stav pripadnika jednog dijela romske zajednice da ne žele da se odsele sa Konika. Da li je riječ o segregaciji ili nije, ostaje da se vidi od strane onog ko je to zaključio. U slučaju da su obavljene konsultacije, teško da se može govoriti o segregaciji, a ukoliko nije bilo djelotvornih i efikasnih konsultacija, može se govoriti o segregaciji. Suočili su se sa nedostatkom informacija o tome sa kime su i kada vršene konsultacije, kako je nekad izgledao Kamp Konik i kako je došlo do devastacije te lokacije. Bizarno je što 10 godina nakon izgradnje Kampa Konik niko od organa nema dokumentovane fotografije njegovog otvaranja.

Vujović smatra da će biti vrlo teško dokazati kakve su bile konsultacije. Postoje tvrdnje da konsultacije jesu sprovedene, ali se postavlja pitanje koliko su ljudi bili informisani šta im se nudi kao alternativa.

Bjeković je zaključio da diskriminaciju vrlo često nije lako dokazati, a segregacija je jedan od njenih oblika.

Muhamed Uković je izjavio da Romski savjet ne odobrava segregaciju i teže da žive ne jedni pored drugih, već jedni sa drugima, što je ispravno. Na jugu Crne Gore Romi su mnogo integrisaniji, nego u Podgorici ili na sjeveru.

Milenko Vojičić, član Skupštine Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore je kazao da se prilikom smještaja studenata u domove skoro uvijek događa da se zajedno smjeste Romi i osobe sa invaliditetom, zapitao se da li je to jedna vrsta segregacije i zaključio da navedeno govori o odnosu šire društvene zajednice prema ovim populacijama.

Na kraju panela, Ana Vuksanović iz Hrvatskog nacionalnog vijeća je kazala da zastupljenost u lokalnom ili nacionalnom parlamentu jeste socijalna inkluzija, ali da ne mora značiti participaciju u odlučivanju. Smatra da će mnogo više za prava Roma učiniti 20 romskih studenata koji će edukacijom dokazati da se mogu boriti protiv diskriminacije.

Na posljednjem panelu na temu „**Višestruka diskriminacija i socijalna isključenost**“ govorili su Vladan Nikolić, stručni konsultant Saveza udruženja paraplegičara, Milenko Vojičić, član Skupštine Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore, Ivana Vujović, izvršna direktorica NVO „Juventas“ i Tijana Žegura, programska direktorica u NVO „Juventas“. U okviru ovog panela poseban akcenat je bio na zaštiti osoba sa invaliditetom i korisnika psihoaktivnih supstanci.

Vladan Nikolić, stručni konsultant Saveza udruženja paraplegičara je istakao da oko 10% populacije ima neki vid invaliditeta, što je oko 600 miliona ljudi. Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom je najznačajniji međunarodni ugovor u ovoj oblasti, čijom ratifikacijom se Crna Gora obavezala na preduzimanje mjera koje će garantovati njenu punu implementaciju i poštovanje prava ovih lica. U cilju praćenja usaglašenosti propisa sa međunarodnim standardima i EU propisima, Crna Gora je usvojila veliki broj dokumenata koji garantuju puno uvažavanje ljudskih prava lica sa invaliditetom i podsjetio na najvažnije. Istakao je da je novi Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom bitnom usaglašen sa Konvencijom UN i da uvodi kaznene odredbe kojima su zapriječene vrlo visoke kazne za počinjenu diskriminaciju. Donošenjem ovog Zakona koji pruža široku mogućnost primjene, po prvi put se prava osoba sa invaliditetom posmatraju s aspekta ljudskih prava i nadležnost nad njegovim sprovođenjem je prenešena na Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Pobjroao je 19 oblika diskriminacije definisanih Zakonom što govori koliko su osobe sa invaliditetom diskriminisane. Zakonom je propisan poseban postupak građansko pravne zaštite od diskriminacije podnošenjem odgovarajuće tužbe sudu. Veliki problem u praksi predstavlja činjenica da žrtve diskriminacije nerado odlučuju da podnesu tužbu, čak i u slučajevima gdje je očigledno da bi ishod postupka bio pozitivan za njih. Zakon prepoznaje i teško uočljive oblike diskriminacije, zbog čega je izuzetan instrument na putu promjene svijesti društva. Važno je što je Vrhovni sud počeo da zauzima pravne stavove povodom postupaka koji se tiču zaštite od diskriminacije lica sa invaliditetom. Kako se Zakonom ne mogu definisati sve životne situacije, pa se u praksi može javiti neki oblik diskriminacije koji nije eksplicitno naveden u Zakonu, u tim slučajevima treba primijeniti opšta načela iz opšteg Zakona o zabrani diskriminacije i posebnog Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i pružiti zaštitu svim žrtvama. Najveće posljedice na žrtvu ostavlja diskriminacija koja se manifestuje zbog nedovoljne razvijenosti svijesti ljudi, putem uvredljivog govora ili ponašanja. Nakon početka primjene Zakona i definisanja dobrog pravnog okvira i institucionalne zaštite, još uvijek se veliki broj osoba sa invaliditetom suočava sa diskriminacijom i predrasudama. Nažalost, mnogo njih jeprihvatilo diskriminaciju kao nešto protiv čega ništa ne mogu da urade i često ne uspijevaju da je prepoznaju.

Nikolić je istakao da je za 90% populacije nevidljivo da javne ustanove uglavnom nijesu pristupačne osobama sa invaliditetom. U ulozi diskriminatora najčešće se nalazi država, tj. njene institucije i ustanove i ne radi se o sistemskoj namjeri, već o bezobzirnosti nastaloj zbog nesankcionisanja. Niskom nivou borbe protiv diskriminacije doprinosi i mala zainteresovanost advokata i nepristupačne cijene njihovih usluga, loše funkcionisanje besplatne pravne pomoći i nepristupačnost njihovih kancelarija. Ova diskriminacija, osim kršenja ljudskih prava, ima za posljedicu nepovjerenje u borbu protiv diskriminacije. Za uspješnu borbu potrebna je spremnost diskriminiranih da pokrenu postupak zaštite. Specijalna inspekcijaska zaštita propisana Zakonom o zabrani diskriminacije još uvijek nije djelotvorna, jer nerijetko osobe sa invaliditetom ne znaju kojoj inspekciji treba da se obrate. Opšte prihvaćeno je mišljenje da je zakonodavni okvir dobar, ali da postoje problemiu primjenii sprovođenju nadzora. Lica sa invaliditetom nijesu dovoljno osnažena da pokreću građanske parnice. Pitanja pristupačnosti javnih objekata i prostora još uvijek nijesu sastavni dio opšteg sistema planiranja i projektovanja i stručna javnost se njimabavi samo kada se to od nje zahtijeva, tj. pod pritiskom nevladinih organizacija i građana. Koncept projektovanja javnog okruženja ne poznaje pojam pristupačnosti i koncept dizajna za sve. To govori o niskom nivou svijesti i informisanosti, kao i nepoštovanju aktuelnih tehničkih standarda u projektovanju. Ne postoji multidisciplinarni i sistematski pristup za rješavanje ovog problema, a mali je broj stručnjaka koji se bave ovom temom. Pored postojanja dobrih mjera i normi u zakonodavstvu, još uvijek nijesu izgrađeni mehanizmi za kontrolu, pa je potrebno bolje informisanje šire javnosti, plansko pristupanje problemu i efikasnije korišćenje ljudskih resursa, vremena i sredstava.

Milenko Vojičić, član Skupštine Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore je saopštio da je saradnja Udruženja i Zaštitnika vrlo dobra i da je dovela do toga da oni smatraju da u ovoj oblasti u Izvještaju o radu Zaštitnika za 2015. ne treba ništa dodati. Zaštitnik je, pored ostalih, kao relevantne

prihvatio informacije njihovog Udruženja. Za dobru saradnju je u velikoj mjeri zaslužan zamjenik Zaštitnika Bjeković, a prostora za dalje unaprijeđenje još ima. Smatra da su za ovako značajnu instituciju potrebni veći materijalni i drugi kapaciteti, a za njih bi idealno rješenje bilo postojanje posebne institucije zaštitnika prava osoba sa invaliditetom, za šta sada ne postoje materijalne pretpostavke. Diskriminacija ovih lica je sveopšta i sistemska. Sveopšta, jer je prisutna na svakom koraku, a sistemska jer činjenje ili nečinjenje države dovodi do diskriminacije. Postojanje posebnog Zakona o zaštiti od diskriminacije lica sa invaliditetom je pokazatelj ugroženosti prava ovih lica. Prema istraživanjima nevladinih organizacija, osobe sa invaliditetom su među grupama čija se prava najviše krše, a negdje se bilježi i porast diskriminacije. U stanju ovakve marginalizacije i izolovanosti jedne grupacije nije dovoljna samo jedna alatka za borbu protiv diskriminacije, već je potrebno napraviti niz politika i sistema podrške koji će ih dovesti u približno jednake startne pozicije, odnosno treba raditi na izjednačavanju mogućnosti. Mnogo se govori o položaju osoba sa invaliditetom i potrebi za njihovom dodatnom zaštitom, ali iako su ustavna kategorija, na osnovu analize pojedinih zakona može se konstatovati da im nijesu zagwarantovana čak ni osnovna ljudska prava, poput prava na dostojanstven život. Ova lica se sa aspekta ljudskih prava posmatraju kao teret i trošak države, resurs u koji je iluzorno ulagati. Nerijetko ljudska prava ostaju zagwarantovana samo na papiru.

2011. prvi put je usvojen Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, bez prethodne analize i praćenja smjernica iz ratifikovane Konvencije UN. Bio je zasnovan na oblastima socijalne zaštite, a ne ljudskih prava, zbog čega su osobe sa invaliditetom izbjegavale da se pozivaju na ovaj Zakon. Novi Zakon donešen je nakon konstatacija u Izvještaju Evropske komisije o napretku Crne Gore da ga je potrebno izmijeniti. Zbog tzv. horizontalnog pristupa prilikom izrade zakonodavstva isti još uvijek u brojnim oblastima nije primjenljiv. Sekretarijat za zakonodavstvo je predlagao da se istovremeno radi na pripremi novog Zakona i usklađivanju ostalih propisa iz ove oblasti, što je apsurdno. Sa druge strane, Zaključkom Skupštine je propisano da je neophodno uskladiti sve propise sa novim Zakonom i Konvencijom UN. Vlada treba da u što kraćem roku pripremi predloge za izmjenu propisa u brojnim oblastima, a da u cijeli proces budu uključeni predstavnici organizacija lica sa invaliditetom i Odbora za ljudska prava i slobode. Uprkos tome, nakon pola godine analize, u dokumentu koji je dostavljen Radnoj grupi za izradu analize, svojim zaključcima Ministarstvo rada i socijalnog staranja i Ministarstvo zdravlja su negirali Zaključak Skupštine o neophodnosti izmjene određenih propisa, negirajući neusklađenost tih propisa sa Zakonom i Konvencijom.

Vojičić se osvrnuo na situaciju u praksi po pitanju postupaka za zaštitu od diskriminacije osoba sa invaliditetom. Institucije i pojedinci, posebno u nadležnim inspekcijama, po njegovom saznanju, nijesu pokrenuli nijedan takav postupak. Predstavio je aktivnosti Udruženja mladih sa hendikepom u toj oblasti, počevši od prve građanske parnice pokrenute u Nikšiću 2011. godine od strane osoba sa invaliditetom protiv opštine Nikšić, preko postupaka protiv Hypo Alpe Adria banke, Kulturno informativnog centra „Budo Tomović“, Uprave za mlade i sport i Glavnog grada. Zbog neprepoznavanja diskriminacije dolazi i do ponavljanja akata diskriminacije.

Takođe, pokrenutje i postupak protiv Skupštine Crne Gore zbog ponovljene diskriminacije u četiri slučaja, koja je Zakonom definisana kao teži oblik diskriminacije. Iako nije sporena tadašnja nepristupačnost Skupštine, kao argument odbacivanja tužbe kao neosnovane bile su predstavljene aktivne radnje koje se preduzimaju u cilju poštovanja zakonskih obaveza. Prvostepenom presudom je odbijen tužbeni zahtjev kojim se od suda tražilo da naloži tuženom preduzimanje mjera kako se diskriminacija više ne bi ponovila, a za naknadu štete zbog pretrpljene diskriminacije sud je tužiteljki odredio naknadu od 3.000 eura. Nakon žalbe tužiteljke Viši sud je potvrdio mišljenje Osnovnog suda, pokrenuo tužbeni zahtjev da se naloži Skupštini preduzimanje mjera kako se diskriminacija ne bi ponovila, a kao razumnunaknadu za pretrpljenu povredu časti i ugleda usled četiri akta diskriminacije sud je odredio sumu od 1.500 eura. Na Presudu Višeg suda podnešena je revizija, pa je Presuda preinačena i usvojen je iznos naknade štete koji je odredio Osnovni sudu Podgorici– 3.000 eura, a usvojen je pravni stav da se naloži tuženom preduzimanje mjera kako se akt diskriminacije ne bi ponovio. U međuvremenu, Skupština je prilagođena, fotografije su dostavljene Sudu, a vještaci ispituju ispunjenost standarda pristupačnosti izvedenih radova i očekuje se skoro okončanje ovog postupka.

U većini postupaka Zaštitnik se pojavio kao umješač. Tokom 2015. Zaštitniku su podnešene dvije pritužbe za diskriminaciju po osnovu invaliditeta, protiv Montenegro airlinesa i Doma zdravlja Podgorica, povodom kojih je Zaštitnik dao preporuke. U Udruženju mladih sa hendikepom

Crne Gore 29. februara 2016. godine, na inicijativu zamjenika Zaštitnika Bjekovića, održan je sastanak sa predsjednicom Vrhovnog suda i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda. Glavne teme sastanka su bile: pristupačnost institucijama, sudska zaštita od diskriminacije po osnovu invaliditeta, garancija jednakosti u praksi, kao i drugi izazovi. Dogovorena je stalna međusobna komunikacija i izvještavanje u cilju realizacije što više aktivnosti u ovoj oblasti.

Zaključio je da su osnovni efikasni oblici zaštite od diskriminacije parnične tužbe i pritužbe Zaštitniku. Drugi oblici borbe protiv diskriminacije, kao što su prekršajni postupci i inspeksijski nazori, koji su posebno slaba karika, skoro da nemaju zdravu osnovu jer su diskriminatori uglavnom budžetski korisnici. Na kraju, istakao je da je pitanje pristupačnosti javnih objekata pitanje ljudskih prava, te se u tom slučaju ne može dovesti u pitanje činjenica da li je riječ o razumnoj adaptaciji.

Milislav Korać, izvršni direktor Saveza udruženja roditelja i djece sa teškoćama u razvoju „Naša inicijativa“ je istakao da Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom predstavlja dobar zakonski okvir i podsjetio na Zaključak Skupštine koji je pritom usvojen. Kao član Radne grupe za izradu Nacrta ovog zakona insistirao je da se smatra diskriminacijom u oblasti zdravstvene zaštite ako se ista uslovljava godinama starosti osiguranika, što je prihvaćeno. Nakon nekoliko mjeseci uslijedilo je donošenje Zakona o zdravstvenoj zaštiti i Zakona o zdravstvenom osiguranju, u kojem se ostvarivanje zdravstvene zaštite ponovo uslovljava godinama starosti. Citirao je takve odredbe, a posebno istakao činjenicu da u skladu sa Pravilnikom o korišćenju medicinske rehabilitacije to pravo imaju djeca do 15. godine života, što ocjenjuju diskriminacijom. Savez „Naša inicijativa“ je ukazao svim nadležnim državnim organima da je Zakon o zdravstvenom osiguranju u suprotnosti sa Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, ali nijesu naišli na razumijevanje. Ukazao je i na upotrebu diskriminatornih termina u propisima. Shodno Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom poslodavcu koji zaposli lice sa invaliditetom pruža se mogućnost za opremanje radnog mjesta za to lice. Međutim, dao je primjer dva udruženja koja su zaposlila lica sa invaliditetom i podnijela zahtjeve za opremanje tih radnih mjesta, navodeći da zahtjevi nijesu riješeni ni nakon godinu dana, pa će zaposlena lica možda morati biti otpuštena zbog nepostojanja uslova za rad, iako se svake godine sedam do osam miliona eura uplati u Fond kao subvencija za njihovo zapošljavanje. „Naša inicijativa“ je imala predstavnika u Radnoj grupi za izradu Nacrta zakona o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz nezaposlenosti i njihov jedini zahtjev je bio da se licima sa invaliditetom koja se nalaze na evidenciji Zavoda za zapošljavanje prizna novčana naknada kao i invalidima rada. Taj zahtjev je prihvaćen, ali veliki broj lica sa invaliditetom nailazi na probleme sa primjenom ove odredbe u praksi, odnosno na dugo čekanje na rješavanje zahtjeva.

Diskriminacija u oblasti obrazovanja je posebno izražena na sjeveru Crne Gore i u seoskim područjima, gdje mnoge škole nijesu pristupačne za lica sa invaliditetom, a u velikom broju njih ne postoje ni lica koja su kvalifikovana za pružanje pomoći. U posebno teškom položaju su lica sa oštećenjem sluha, a još uvijek nije donijet zakon o znakovnom jeziku. U pojedinim opštinama osnovani su dnevni centri za djecu sa smetnjama u razvoju, ali, nažalost, u mnogim opštinama isti još ne postoje, zbog čega su djeca koja u njima žive u neravnopravnom položaju. U nekim opštinama ne postoji dovoljan broj fizioterapeuta, a u nekim ne postoji defektolog i logoped. Zaključio je da implementacija zakona koji se odnose na djecu i omladinu sa smetnjama u razvoju nije ni na približnom nivou sa međunarodnim standardima i da je potrebno uložiti puno truda u narednom periodu.

Ivana Vujović, izvršna direktorica NVO „Juventas“ je kazala da su korisnici droga uglavnom izloženi višestrukoj diskriminaciji, jer je često riječ o ženama, djeci, Romima, siromašnima, zatvorenima ili osobama sa invaliditetom. Drogu počinju koristiti uglavnom tokom osnovne ili srednje škole, što nije samo posljedica karaktera te osobe, već i situacije u kojoj se ona nalazi. Nijedna država u svijetu nije lišena ovog problema. Broj korisnika droge zavisi od puno aspekata, kao što su ponuda, državni mehanizmi prevencije i ulaganje u tretman korisnika droge. Na papiru su prepoznate mnoge usluge, ali i one koje postoje se gase. Postojala su tri Dnevna centra za korisnike droge, a sada samo jedan koji vodi NVO „Juventas“ koji će možda morati da bude ugašen, jer država ne prepoznaje važnost održavanja ovog servisa iako se prethodno potpisivanjem određenih dokumenata obavezala na to. Postoji potpuno odsustvo servisa za djecu koja počinju da koriste droge, ne postoji dječiji psihijatar koji bi se bavio tom problematikom i uglavnom su porodice prepuštene samima sebi, pa su se nekad koristili represivni mehanizmi prema toj djeci što ih je još više guralo na marginu. Sve veći broj Roma iz Kampa Konik koristi droge. Kako oni žive ispod granice siromaštva, nemaju novca da plate tretman

odvikavanja, a do droge mogu da dođu samo bavljenjem kriminalnim aktivnostima. Nakon toga bivaju procesuirani i smješteni u kazneno-popravni dom, gdje takođe nemaju adekvatan tretman. Nevladine organizacije i Zaštitnik jedini zagovaraju da zdravstvena zaštita zatvorenika bude u potpunosti u nadležnosti Ministarstva zdravlja. Do izmjene Zakona o izvršenju krivičnih sankcija prethodne godine kompletna zdravstvena zaštita zatvorenika bila je u isključivoj nadležnosti Ministarstva pravde. Licenciranjem ambulante u okviru Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija ista će vjerovatno biti uvezana sa ostatkom zdravstvenog sistema, pa će se uvesti elektronski kartoni koji još uvijek ne postoje. Problem je što Ministarstvo pravde zapošljava zdravstvene radnike u ZIKS-u što je suprotno preporukama CPT-a, koji je u prethodnoj posjeti izdao jasnu preporuku da se mora ustanoviti adekvatan tretman za korisnike droga u zatvoru i da on treba da odgovara minimumu standarda koji se pružaju u zajednici. Za ovu preporuku se „Juventas“ zalaže od 2010. Po zvaničnim podacima, 13-15 % zatvorske populacije koristi drogu, a rukovodstvo zatvora smatra da je ovaj broj mnogo veći, zbog broja ljudi kod kojih je ustanovljena apstinencijalna kriza i kojima je izrečena mjera obaveznog liječenja od narkomanije. Pretpostavljaju da je riječ o najmanje 30 % zatvorske populacije, a po istraživanju iz 2014. godine 22,8 % zatvorenika u Kazneno-popravnom domu prije ulaska je koristilo drogu, od čega svaki peti je nastavio da koristi drogu u zatvoru. Ne postoji zatvorski sistem koji je potpuno zatvoren za priliv narkotika, a u crnogorskom zatvorskom sistemu ne postoji mogućnost uvođenja supstitucionalne terapije niti adekvatan tretman psihijataru i psihologu. Kada se uzme u obzir broj sati koji psihijatri provode u zatvoru tokom godine, dođe se do podatka da psihijatar sa korisnikom narkotika u prosjeku provede od pet do 10 minuta, što se uglavnom svede na prepisivanje medikamenata. Saopštila je da se već dugo zalažu da se u okviru zatvora otvori zatvorska bolnica u kojoj bi jedan dio bio posvećen tretmanu korisnika droge. To nije jedini način rješavanja problema, ali je neophodno što prije ustanoviti standardizovani tretman. Trenutno na izvršenje mjere obaveznog liječenja narkomanije čeka 5-10 % ukupne zatvorske populacije jer u okviru Specijalne bolnice za psihijatriju „Dobrota“ ne postoji dovoljno kapaciteta. Na izvršenje mjere se nekad čeka godinu dana ili čak dvije, tri, a u nekim slučajevima se mjera izvrši tek nakon isteka kazne, iako Zakon o pravima pacijenata garantuje pravo na blagovremenu zdravstvenu zaštitu, a odgovorna ustanova ukoliko ne pruži zaštitu u utvrđenom periodu može bitinovčano kažnjena od 1.500 do 20.000 eura. Većina ispitanika iz pomenutog istraživanja apstinencijalnu krizu je rješavala samostalno i pritom nijesu imali zdravstvenu zaštitu.

Tijana Žegura, direktorica Programa smanjenja štete u NVO „Juventas“ je istakla da se problem bolesti zavisnosti u posljednje vrijeme često minimizira u Crnoj Gori. Veliki problem je što istraživanja pokazuju da društvo misli da su zavisnici od droga sami zaslužni za to njihovo lično svojstvo, što je jedan od oblika direktne diskriminacije. Specifične grupe unutar populacije zavisnika su maloljetnici i mladi, žene, osobe sa HIV-om ili hepatitisom C, lica u sukobu sa zakonom, oni koji prodaju seksualne usluge, LGBT populacija, stranci i osobe sa invaliditetom. Trenutno je najveći problem sa ženama koje koriste droge, jer su višestruko diskriminisane i stigmatizirane. One nemaju jednak pristup servisima liječenja zbog toga što se, usled stigme, plaše da priznaju svoju bolest i zatraže liječenje. Nedostaju brojni protokoli za liječenje trudnica koje su zavisne od opijata, pa se njihova djeca u 90 % slučajeva rađaju pod apstinencijalnom krizom, za šta takođe nedostaju medicinski protokoli i vodiči dobre prakse za uvođenje terapije. Veliki problem su i maloljetnici jer nije prepoznat nijedan vid liječenja maloljetnih osoba zavisnih od opijata osim pružanja psihološke podrške. Ova populacija se vrlo rijetko pominje u kontekstu diskriminacije i stigmatizacije. Iako su bolesti zavisnosti kvalifikovane kao mentalni poremećaji, čak i u psihijatrijskim ustanovama se nailazi na diskriminaciju. Istakla je da je sami naziv mjere obaveznog liječenja narkomana diskriminatoran. Na pitanje zbog čega se ne sprovode sudski propisane mjere obaveznog liječenja dobija se odgovor da je to zbog nedovoljnih kapaciteta Specijalne bolnice za psihijatriju u Kotoru. Smatra da ukoliko ne postoje kapaciteti, ta mjera ne treba da se propisuje. „Juventas“ ima odličnu saradnju sa Specijalnom bolnicom za psihijatriju, čiji predstavnici su prethodnih godina obišli sve sudove i predočili im da nemaju kapaciteta za zatvoreničke pacijente. U ZIKS-u borave zatvorenici kojima je izrečena mjera obaveznog liječenja narkomanije u zatvorenoj ustanovi, a ne u medicinskoj ustanovi. Taj broj je četiri puta veći u posljednje dvije godine u poređenju sa prethodnim periodom. ZIKS nema mogućnosti za medikamentno liječenje, ni programe psihološke podrške, čije sprovođenje je u planu, ali se ne realizuje. Takođe, u zdravstvenom sistemu dolazi do kršenja ljudskih prava apstinenata jer im se i poslije više godina od izliječenja u ljekarskim uputima upisuje šifra bolesti zavisnosti. Bilo je više

slučajeva u kojima je policija privodila na informativne razgovore evidentirane korisnike droga radi dobijanja saznanja o drugim osobama, ali sve je manje ovakvih slučajeva. Zabilježeni su i primjeri kršenja pretpostavke nevinosti osoba koje su imale historiju zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga donešen je 2010. godine i do sredine 2011. trebalo je da budu donešeni podzakonski akti, a isti još uvijek nijesu usvojeni. Zavisniku koji želi da se liječi od alkoholizma ili narkomanije nije plaćeno odsustvo sa posla, čime se isti diskriminiše. Iako je priznavanje problema zavisnosti vrlo značajno za njegovo rješavanje, veliki broj porodica krije ovaj problem.

NVO „Juventas“ je u maju 2015. sproveda ispitivanje 100 osoba mlađih od 30 godina koji su aktivni korisnici droge. 84 % ispitanika prvi put je probalo psihoaktivne supstance u uzrastu mlađem od 18 godina, a čak 44 % u izrastu mlađem od 15 godina. Preko 80 % ispitanika injektira psihoaktivne supstance, 63 % je počelo da ih koristi na ovaj način kada su bili mlađi od 20 godina, jedna trećina mlađi od 18, a 3 % dok su bili mlađi od 15 godina. Skoro 60 % ispitanika se obratilo za pomoć u liječenju, od čega je 11 % bilo maloljetno, samo nešto više od polovine se izliječilo, a samo 47 % je imalo podršku porodice pri donošenju odluke o započinjanju liječenja. 65% ispitanika je osjetilo stigmatu i diskriminaciju u institucijama zdravstvene i socijalne zaštite, od čega 92,3 % u institucijama zdravstvene zaštite. Za maloljetna lica je izuzetno važno rano otkrivanje bolesti zavisnosti i njeno liječenje, ali imajući u vidu diskriminaciju koju trpe, to je praktično nemoguće.

Prikazan je video snimak u kojem su mladi korisnici droga, koji nijesu imali podršku svojih porodica u liječenju, predstavili svoja iskustva, od kojih se jedna korisnica bavila prostitucijom i pokušala samoubistvo i smještena je u Specijalnu bolnicu za psihijatriju, a drugi korisnik je doživio nervni slom. Oni nijesu naišli na podršku porodice i sistema, pa su diskriminacija i stigma doprinijeli njihovom trenutnom stanju.

Ljiljanu Raičević je interesovalo da li je identifikovan krivac za ovako veliki broj korisnika droge, potogotovo mladih.

Žegura je pojasnila da je problem višestruk i da bi se smanjila ponuda droga potrebno je da se smanji i potražnja, odnosno da zavisnici budu upućeni na liječenje. Crna Gora nema razvijene kapacitete za programe liječenja zavisnosti, postoji devet kreveta za njihovu hospitalizaciju u cijeloj državi, a liječenje u ustanovi za rehabilitaciju i socijalizaciju se plaća, što predstavlja problem za već finansijski iscrpljene porodice. Takođe, opijati i stimulativne droge koje su vrlo zastupljene se zaplijenjaju u maloj mjeri.

Na kraju, zamjenik Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore Siniša Bjeković, uz ocjenu da je Konferencija bila prilika da se otvori i razgovara o velikom broju tema koje će poslužiti za razmišljanje i preduzimanje daljih aktivnosti na suzbijanju diskriminacije kao pojave, istakao je da je civilni sektor osnažen da se jednim dijelom uključi u one aktivnosti koje su po prirodi stvari imanentne Ombudsmanu, ali ništa manje nijesu interesantne ni civilnom sektoru. Najavio je da će intencija jedinstva i zajedništva i dalje ostati karakteristika u radu Ombudsmana koji će se truditi da i u narednom periodu jača saradnju sa civilnim sektorom na osnovama partnerstva i uzajamnog povjerenja.

Zamjenik Zaštitnika je predstavio **Zaključke** koji će naknadno biti dostavljeni svim učesnicima kako bi uputili eventualne sugestije, izmjene i dopune.

Ocijenjeno je da je borba protiv diskriminacije jedno od najvažnijih političkih, kulturnih, socioloških i pravnih pitanja svakog savremenog društva, uključujući i crnogorsko. Takođe, zaključeno je da je diskriminacija duboko ukorijenjena u određene obrasce ponašanja u Crnoj Gori i da je vrlo često plod predrasuda i stigmi koje nadvladavaju stvarnost i pokušavaju da uruše temeljne civilizacijske vrijednosti.

S obzirom da je ukazano na potrebu ne samo jačanja institucija, nego i jačanja institucionalnog rada na suzbijanju diskriminacije kao pojave, a da se konačan rezultat i konkretni efekti očekuju kroz izmjenu zakonodavstva, ali i izmjenu djelovanja državnih institucija u najvećoj mjeri zaduženih za suzbijanje diskriminacije, zaključeno je da je u borbi protiv diskriminacije potrebno mobilisati sve djelove društva.

Ukazano je na potrebu solidarnosti ne samo prema određenim grupama, već i na solidarnost između tih grupa koja se mora dokazivati na konkretnim primjerima i biti sredstvo za postizanje cilja, a ne sredstvo samo po sebi.

Ocijenjeno je da je percepcija diskriminacije mnogo veća, nego što su njeni spoljni izrazi koji podrazumijevaju broj pritužbi i sudskih postupaka, zbog čega se mora raditi na osnaživanju žrtava da prijave diskriminaciju, jer veliki broj slučajeva ostaje neprijavljen. Svaka vrsta pomoći, posebno pomoći žrtvama diskriminacije mora se tretirati kao obaveza, pogotovo obaveza državnih institucija.

Koliko god je urađeno na jačanju sistema zaštite od diskriminacije, na osnovu indikatora i istraživanja predstavljenih na Konferenciji, može se ocijeniti da je diskriminacija u blagom porastu.

Zamjenik Zaštitnika je saopštio da je posebno interesantno što institucija Ombudsmana u posljednjih par godina nije bila ključna institucija koja je vršila promociju, uz napomenu da ne bi pominjao ko i šta radi, ali smatra da u narednom periodu i institucija Zaštitnika treba da posveti mnogo više pažnje promociji jednakosti i partnerstvu sa civilnim sektorom.

Ključni aspekt u cijeloj priči je individualni pristup i prije svega, utvrđivanje ličnog svojstva bez kojeg nema diskriminacije, a građanima treba ukazati na koji način da se bore protiv ove pojave i kako da se najbolje zaštite. Cilj svih aktivnosti je prevencija, otklanjanje diskriminacije i eliminisanje njenih posljedica.

Očigledno je da postoji potreba uključivanja u mreže, ne samo na nacionalnom, već i internacionalnom nivou, jer pitanje diskriminacije je isto za sve moderne zajednice u svijetu.

Ukazano je da je antidiskriminacija vrlo važno pitanje u procesu evroatlantskih integracija svih država i onih koji taj proces nadziru. Sam proces pristupanja je strateški dokument i on zahtijeva ne samo učešće državnih institucija, već i svih onih koji mogu pomoći da se cilj ostvari.

Kada je riječ o standardima u zaštiti od diskriminacije, zaključeno je da su vrlo široki i predstoji važan posao u njihovom ujednačavanju na nivou države s obzirom da su na dvodnevnoj Konferenciji iznešena različita mišljenja o ulozi pravosudnih organa, državnih institucija, inspekcijskih organa u ovoj oblasti.

Zaključeno je da je neophodno preduzeti konkretne korake na primjeni antidiskriminacione politike u praksi shodno preporukama EK u vezi sa Poglavljem 23 u dijelu antidiskriminacije.

Ne samo da su institucije pravosuđa i državni službenici, već posebno službenici policije vrlo važan ciljna grupa za sprječavanje pojedinih oblika diskriminacije, a poruka o partnerstvu i zajedničkom djelovanju upućena je i ministarstvima.

Kada je riječ o zaštiti od diskriminacije na nivou onog što radi institucija Zaštitnika, kao centralno tijelo za borbu protiv diskriminacije, Zamjenik Zaštitnika je saopštio da Zaštitnik ne može „stražariti“ nad svakim slučajem diskriminacije i u tom smislu, naglasio da im je svaka inicijativa civilnog sektora dragocjena, makar do nivoa upoznavanja sa problemom koji negdje postoji. On je istakao da naš postojeći sistem, o kojem je bilo riječi na Konferenciji, podrazumijeva obavezu neposredne primjene međunarodnih standarda, odnosno međunarodnog prava kada neke odnose reguliše drugačije od nacionalnog zakonodavstva, pa tamo gdje doživljavamo ili mislimo da ima pravnih praznina postoje međunarodni standardi koje smo dužni da primjenjujemo.

Na Konferenciji je preporučeno da se u sva istraživanja o diskriminaciji, koja se realizuju, uvede i rodni aspekt. Takođe, ocijenjeno je da je očigledna potreba za povećanjem broja istraživanja o međusobnoj solidarnosti ugroženih grupa, ali i o njihovom statusu u društvu.

Takođe, istaknuta je i potreba za nastavkom obuka o antidiskriminaciji za nosioce pravosudnih, tužilačkih funkcija i službenike policije, kao i da je potrebno veće uključivanje advokatske profesije u taj proces.

Neophodno je mnogo više uraditi na implementaciji standarda, a redovni obrazovni sistem je potrebno proširiti redovnim temama o konceptu ljudskih prava i sloboda, sa akcentom na antidiskriminaciju, rečeno je na Konferenciji.

S obzirom da je na Konferenciji bilo riječi i o nasilju u porodici i prema pripadnicima LGBT populacije i da je saopšteno da će se država baviti modelom kreiranja fonda za naknadu štete žrtvama krivičnih djela nasilja, s tim što je propisano da će primjena Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja početi danom pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, ocijenjeno je da u narednom periodu, pažnju treba posvetiti i ovom pitanju. Takođe, ocijenjeno je da još nijesu stvoreni svi neophodni uslovi da se osnaže žrtve i da im se pomogne da prevaziđu situaciju u kojoj se nalaze, kao i da žrtva nije u dovoljnoj mjeri obezbijeđena od daljeg ugrožavanja. Nedostaje i veći broj protokola o postupanju prema vulnerabilnim grupama, kao što je Protokol o postupanju u slučajevima porodičnog nasilja.

Na Konferenciji je ocijenjeno i da se osobama sa invaliditetom nekada može pomoći i sa minimumom napora, a u pojedinim situacijama nema ni ljudske volje da se doprinese rješavanju njihovih problema, nezavisno od političke volje i finansijske situacije.

Važnim je, takođe, ocijenjeno i osvjetljavanje teme o korisnicima psihoaktivnih supstanci, jer se o ovoj vulnerabilnoj grupi u okviru tema o antidiskriminaciji obično nije govorilo.

Zamjenik Zaštitnika se još jednom zahvalio predstavnicima civilnog sektora, naglašavajući da očekuje da oni budu ključni snabdjevač institucije Ombudsmana informacijama koje će biti u funkciji zajedničkog rada na poboljšanju situacije, odnosno sprječavanju diskriminacije u svim sferama društva u Crnoj Gori.

Na samom kraju Konferencije, predstavnik Fondacije Konrad Adenauer je saopštio da je impresioniran angažovanjem svih učesnika konferencije na kojoj su predstavljena i veoma interesantna iskustva iz radu institucija i nevladinog sektora u Crnoj Gori. Ocijenio je da se i u Crnoj Gori, kao i u Evropi svi bore za ljudska prava i protiv diskriminacije.

SEKRETAR ODBORA

Slava Burić

PREDSJEDNIK ODBORA

dr Halil Duković